

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного господарського
суду у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за період з 01.11.2023 до 30.11.2023

Зміст

1. Справи про банкрутство	5
1.1. Про можливість касаційного оскарження судового рішення про затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи у справі про її неплатоспроможність	5
1.2. Про процесуальну дієздатність арбітражного керуючого	7
1.3. Закриття провадження у справі про банкрутство з підстав перевищення 12-місячного строку процедури ліквідації	9
2. Справи щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством	11
2.1. Відсутність підстав для трансформації тягаря доведення та його перенесення всупереч принципу змагальності сторін з особи, щодо свідоцтва на торговельну марку якої була подана заява про дострокове припинення	11
2.2. Використання торговельної марки саме щодо зазначених у свідоцтві товарів і послуг, а не загалом як умова належного її використання у спорі про дострокове припинення торговельної марки	11
2.3. Про можливість кваліфікації дій (бездіяльності) суб'єкта господарювання за ознаками частини першої статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» у випадку, якщо такі дії (бездіяльність) відсутні в переліку частини другої цієї статті	14
3. Справи щодо корпоративних спорів, корпоративних прав	18
3.1. Визначення юрисдикції, до якої відноситься справа за позовом фізичної особи, що не є членом ОСББ, про оскарження рішень загальних зборів ОСББ	18
3.2. Випадки, за яких до правовідносин, що виникають у зв'язку з діяльністю фермерських господарств, може бути застосовано приписи законодавства, які регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю	20
3.3. Щодо визнання недійсним рішення наглядової ради товариства оборонно-промислового комплексу про обрання її голови, ухваленого за відсутності у складі наглядової ради незалежних директорів, наявність яких вимагається відповідно до закону	23
4. Справи щодо земельних відносин	27
4.1. Щодо реалізації права орендаря на укладення договору оренди землі на новий строк у порядку реалізації переважного права після набрання чинності Законом України від 05.12.2019 № 340-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству»	28
4.1.1. Редакція норм Закону України «Про оренду землі», яка підлягає застосуванню до правовідносин щодо процедури укладення договору оренди землі на новий строк у порядку реалізації переважного права орендаря	

на укладення договору оренди на новий строк шляхом судового розгляду такої вимоги	28
4.1.2. Щодо захисту права орендаря на продовження орендних правовідносин стосовно земельних ділянок державної та комунальної власності	28
5. Справи у спорах, що виникають із правочинів, зокрема договорів	33
5.1. Щодо можливості збільшення ціни робіт (послуг) за державним оборонним замовленням внаслідок відповідної зміни розміру фактичних витрат виконавця з урахуванням положень укладеного сторонами контракту	33
5.2. Про належні та ефективні способи захисту у спорі учасників ринку електричної енергії щодо перерахунку небалансів	37
5.3. Умови, за яких у лізингодавця виникає зобов'язання з повернення лізингоодержувачу авансового платежу, перерахованого продавцю для оплати об'єкта лізингу до того, як лізингоодержувач реалізував своє право на розірвання договору лізингу	41
6. Справи в інших спорах, що виникають з господарських правовідносин	46
6.1. Визначення осіб, на яких покладено публічний обов'язок відшкодувати за рахунок бюджетних коштів вартість медичних послуг, що були фактично надані суб'єктом господарювання приватної форми власності за направленнями комунального закладу охорони здоров'я поза межами процедур закупівлі	46
7. Процесуальні питання	50
7.1. Про відповідача у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою)	50
7.2. Правомірність накладення державним виконавцем арешту на кошти державного комерційного підприємства, якщо він не поширюється на передане цьому підприємству на праві оперативного управління або господарського відання державне майно	53

Перелік уживаних скорочень

АТ	– акціонерне товариство
АМКУ	– Антимонопольний комітет України
ВП ВС	– Велика Палата Верховного Суду
ВС	– Верховний Суд
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ДП	– державне підприємство
ДК	– державний концерн
ЄДР	– Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань
ЗК України	– Земельний кодекс України
КГС ВС	– Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КУзПБ	– Кодекс України з процедур банкрутства
КНП	– комунальне некомерційне підприємство
КП	– комунальне підприємство
МОЗ України	– Міністерство охорони здоров'я України
ОП КГС ВС	– об'єднана палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду
ОСББ	– об'єднання співвласників багатоквартирного будинку
ПрАТ	– приватне акціонерне товариство
СП КГС ВС	– судова палата Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ФГ	– фермерське господарство
ФОП	– фізична особа – підприємець
ЦК України	– Цивільний кодекс України

1. Справи про банкрутство

1.1. Про можливість касаційного оскарження судового рішення про затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи у справі про її неплатоспроможність

Не підлягають касаційному оскарженню постанови суду апеляційної інстанції, прийняті за результатом перегляду ухвал суду першої інстанції щодо затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи, постановлених в загальному порядку, визначеному книгою IV КУзПБ.

Водночас апеляційний та касаційний перегляд постанов апеляційного господарського суду, прийнятих за результатами перегляду ухвал суду першої інстанції про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність з одночасним затвердженням плану реструктуризації або про відмову у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність, постановлених у підготовчому засіданні в порядку абзацу четвертого пункту 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» КУзПБ (за спрощеною процедурою), прямо передбачений положенням абзацу п'ятого зазначеного пункту

ВС у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство КГС розглянув касаційну скаргу АТ «Укрсиббанк» за заявою фізичної особи (далі – ОСОБА_1) про неплатоспроможність.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

08.12.2021 ухвалою господарського суду було відкрито провадження у справі про неплатоспроможність ОСОБА_1.

Ухвалою господарського суду від 17.04.2023, залишеною без змін постановою суду апеляційної інстанції, задоволено заяву керуючого реструктуризацією про затвердження плану реструктуризації боргів ОСОБА_1 та затверджено відповідний план реструктуризації.

АТ «Укрсиббанк» звернулося до КГС ВС із касаційною скаргою на зазначену ухвалу від 17.04.2023 та постанову, якою її залишено без змін.

Ухвалою КГС ВС справу було передано на розгляд СП КГС ВС з підстав необхідності формування єдиної правозастосовчої практики щодо застосування положень частини третьої статті 9 КУзПБ та вирішення питання щодо можливості касаційного оскарження судових рішень про затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи у справі про її неплатоспроможність.

ОЦІНКА СУДУ

Вирішуючи наведене питання, СП КГС ВС дійшла таких висновків.

Викладений в частині третій статті 9 КУзПБ перелік судових рішень, що підлягають касаційному оскарженню, є вичерпним, і тому подання касаційних скарг на інші судові рішення, відсутні у цьому переліку, виключає можливість здійснення касаційного провадження за такими скаргами.

Судового рішення про затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи у справі про її неплатоспроможність у зазначеному переліку судових рішень, що підлягають касаційному оскарженню, немає.

Отже, положеннями КУзПБ не передбачено можливості оскарження в касаційному порядку постанови апеляційного суду, прийнятої за результатом апеляційного перегляду ухвали суду першої інстанції щодо затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи.

Водночас, як зауважила СП КГС ВС, положення пункту 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» КУзПБ містять особливості реструктуризації заборгованості фізичних осіб за кредитом в іноземній валюті, забезпеченим іпотекою квартири або житлового будинку, що є єдиним місцем проживання сім'ї боржника.

Зокрема, абзацом п'ятим цього пункту передбачено, що ухвали про відкриття провадження у справі про неплатоспроможність з одночасним затвердженням плану реструктуризації або про відмову у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність можуть бути оскаржені в апеляційному та касаційному порядку відповідно до ГПК України.

Тож у пункті 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» КУзПБ законодавцем виокремлено спрощений порядок звернення фізичною особою – боржником до суду із заявою про неплатоспроможність, розгляду цієї заяви, а також встановлено можливість апеляційного та касаційного оскарження ухвали суду, прийнятої за результатом підготовчого засідання.

Можливість такого оскарження також узгоджується із частиною третьою статті 9 КУзПБ, яка передбачає касаційне оскарження ухвал про відкриття провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), адже за наслідком розгляду заяви в порядку абзацу четвертого пункту 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» КУзПБ суд відкриває провадження у справі про неплатоспроможність фізичної особи з одночасним затвердженням плану реструктуризації.

Однак положеннями КУзПБ не передбачено можливості оскарження в касаційному порядку постанови апеляційного господарського суду, прийнятої за результатом апеляційного перегляду ухвали суду першої інстанції щодо затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи, постановленої в загальному порядку, визначеному книгою IV КУзПБ.

Ураховуючи викладене, СП КГС ВС вирішила уточнити висновок ВС у справі № 908/2536/20 щодо можливості касаційного перегляду постанов апеляційного господарського суду, прийнятих за результатами перегляду судових рішень суду першої інстанції про затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи таким чином: «Наведений в частині третій статті 9 КУзПБ перелік судових рішень, що підлягають касаційному оскарженню, є вичерпним, і тому подання касаційних скарг на інші судові рішення (тобто відсутні у вказаному переліку) виключає можливість здійснення касаційного провадження за такими скаргами. Не підлягають касаційному оскарженню постанови суду апеляційної інстанції, прийняті за результатом перегляду ухвал суду першої інстанції щодо затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи, постановлених в загальному порядку, визначеному книгою IV КУзПБ. Водночас апеляційний та касаційний перегляд постанов апеляційного господарського суду, прийнятих за результатами перегляду ухвал суду першої інстанції про відкриття провадження у справі

про неплатоспроможність з одночасним затвердженням плану реструктуризації або про відмову у відкритті провадження у справі про неплатоспроможність, постановлених у підготовчому засіданні в порядку абзацу четвертого пункту 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» КУзПБ (за спрощеною процедурою), прямо передбачений положенням абзацу п'ятого зазначеного пункту».

Отже, оскільки у цій справі касаційна скарга АТ «Укрсиббанк» подана на судові рішення, яке не підлягає касаційному оскарженню, СП КГС ВС вирішила закрити касаційне провадження за цією скаргою.

Детальніше з текстом ухвали СП КГС ВС від 11.10.2023 у справі № 922/4460/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114678914>.

1.2. Про процесуальну дієздатність арбітражного керуючого

З моменту відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень та постановлення відповідної ухвали суду такий арбітражний керуючий втрачає процесуальну дієздатність підприємства-банкрута (можливість мати процесуальні права та обов'язки сторони, визначені статтею 42, 46 ГПК України) у межах наданих повноважень

КГС ВС розглянув касаційну скаргу арбітражного керуючого ОСОБА_1 у справі за заявою розпорядника майна ТОВ «Октант-Центр» – арбітражного керуючого ОСОБА_1 до ТОВ «Озерна» та Хмельницької міської ради, за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача – ТОВ «Октант-Центр» та на стороні відповідача – ТОВ «Ріелт Буд» і ТОВ «Ва-Сан», про витребування заставного майна боржника ТОВ «Октант-центр» із чужого незаконного володіння.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

23.02.2023 господарський суд ухвалою відмовив у задоволенні клопотання комітету кредиторів ТОВ «Октант-центр» в частині відсторонення арбітражного керуючого ОСОБА_1 від виконання повноважень розпорядника майна зазначеного товариства у справі № 924/159/14 та за власною ініціативою відсторонив його від виконання обов'язків розпорядника майна ТОВ «Октант-центр», припинивши його повноваження розпорядника майна боржника у справі № 924/159/14.

Надалі до господарського суду надійшла позовна заява за підписом арбітражного керуючого ОСОБА_1 про витребування заставного майна боржника ТОВ «Октант-центр» із чужого незаконного володіння.

Ухвалою господарського суду від 15.05.2023 у справі № 924/159/14 (924/374/23), залишеною без змін постановою суду апеляційної інстанції, зазначену позовну заяву і додані до неї документи було повернуто заявнику на підставі пункту 1 частини п'ятої статті 174 ГПК України, оскільки арбітражного керуючого ОСОБА_1 відсторонено від виконання обов'язків розпорядника майна ТОВ «Октант-центр» і припинено його повноваження розпорядника майна боржника у справі № 924/159/14, тому зазначена особа не має процесуальної дієздатності у цій справі.

ОЦІНКА СУДУ

Як зазначив КГС ВС, за статтею 1 КУзПБ арбітражний керуючий – фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України.

Згідно із частинами першою, другою статті 10 КУзПБ арбітражний керуючий є суб'єктом незалежної професійної діяльності. Арбітражний керуючий з моменту постановлення ухвали (постанови) про призначення його керуючим санацією або ліквідатором до моменту припинення здійснення ним повноважень прирівнюється до службової особи підприємства-боржника. Одна й та сама особа може здійснювати повноваження арбітражного керуючого на всіх стадіях провадження у справі про банкрутство відповідно до вимог цього Кодексу.

Арбітражний керуючий діє в інтересах підприємства-боржника у межах наданих повноважень, така особа поряд із самостійною процесуальною дієздатністю наділена також і процесуальною дієздатністю підприємства-банкрута.

Водночас за змістом частини четвертої статті 28 КУзПБ арбітражний керуючий може бути відсторонений господарським судом від виконання повноважень розпорядника майна, керуючого реструктуризацією, керуючого санацією, ліквідатора, керуючого реалізацією за його заявою. За наявності підстав для відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень або за клопотанням комітету кредиторів господарський суд протягом 14 днів постановляє ухвалу про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень.

Отже, за висновком КГС ВС, арбітражний керуючий може діяти в інтересах підприємства-боржника та набуває процесуальної дієздатності підприємства-банкрута у межах наданих повноважень лише за умови постановлення ухвали (постанови) про його призначення.

З моменту відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень та постановлення ухвали про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень такий арбітражний керуючий втрачає процесуальну дієздатність підприємства-банкрута (можливість мати процесуальні права та обов'язки сторони, визначені статтею 42, 46 ГПК України) у межах наданих повноважень.

КГС ВС зауважив, що господарський суд ухвалою, яка була залишена без змін постановою суду апеляційної інстанції та набрала законної сили, відсторонив ОСОБА_1 від виконання обов'язків розпорядника майна ТОВ «Оконт-центр», припинивши його повноваження розпорядника майна боржника у справі № 924/159/14.

Зміст цих судових рішень свідчить про те, що ними не було покладено на ОСОБА_1 обов'язку здійснювати повноваження розпорядника майна ТОВ «Оконт-центр» до призначення іншої особи.

Тож, погодившись з доводами скаржника про те, що місцевий господарський суд, усуваючи одного арбітражного керуючого (розпорядника майна, ліквідатора), повинен призначити іншу особу розпорядником майна/ліквідатором, оскільки інакше боржник залишається без органу управління та особи, яка несе відповідальність

за збереження ліквідаційної маси боржника, КГС ВС, однак, зазначив, що предметом судового розгляду у цій справі не є призначення/відсторонення розпорядника майном боржника, а об'єктом судового розгляду не є ухвала господарського суду про це та/або постанова, якою її залишено без змін.

Ураховуючи викладене, КГС ВС залишив касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані у цій справі судові рішення попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 06.11.2023 у справі № 924/159/14 (924/374/23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115373508>.

1.3. Закриття провадження у справі про банкрутство з підстав перевищення 12-місячного строку процедури ліквідації

КУзПБ не встановлює закінчення 12-місячного строку процедури ліквідації як підставу для закриття банкрутства, оскільки цей строк може бути збільшено з огляду на поведінку учасників (оскарження судових рішень), особливості самого боржника тощо. Аби вимагати закриття провадження у справі про банкрутство з мотиву довготривалості ліквідаційної процедури, слід встановити, чим викликана така тривалість, чи є обґрунтовані аргументи можливості її скорочення/усунення ліквідатора тощо, що має з'ясуватися у межах провадження за скаргою на дії/бездіяльність ліквідатора

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою ВАТ «Енергопостачальна компанія «Одесаобленерго» до Української державної корпорації «Укрзакордоннафтогазбуд» про банкрутство.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

24.07.2007 ухвалою господарського суду порушено провадження у цій справі.

Постановою господарського суду від 18.06.2013 боржника було визнано банкрутом та призначено ліквідатора, який в подальшому неодноразово змінювався.

19.05.2020 ухвалою господарського суду ліквідатору боржника було продовжено строк для подання суду на затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу банкрута на шість місяців, а саме до 19.11.2020.

16.07.2021 ОСОБА_1 (конкурсний кредитор) подала заява про закриття провадження у справі у зв'язку з тим, що передбачений нормами КУзПБ строк ліквідаційної процедури закінчився.

Ухвалою господарського суду від 16.03.2023, залишеною без змін постановою суду апеляційної інстанції, зокрема, було відмовлено в задоволенні зазначеної заяви ОСОБА_1 та продовжено ліквідатору боржника строк для подання суду на затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу банкрута на шість місяців (до 16.09.2023).

ОЦІНКА СУДУ

На розгляд КГС ВС було поставлено питання про тривалість проведення ліквідаційної процедури у цій справі як підстави для закриття провадження у справі.

КГС ВС щодо цього зазначив, зокрема, таке.

Суд повинен контролювати стадійність та тривалість процедур у справах про банкрутство: 1) через скарги на дії ліквідатора; 2) розглядаючи та затверджуючи звіти ліквідатора та ліквідаційний баланс банкрута.

Водночас кредитор під час здійснення провадження у справі про банкрутство через наявні у нього права не може безумовно покладатися у здійсненні дій з оскарження правочинів чи інших дій, спрямованих на виявлення та повернення майна банкрута, лише на ліквідатора. Як особа, зацікавлена в задоволенні наявних у неї грошових вимог до боржника в повному обсязі, кредитор має діяти розсудливо та проявляти уважність щодо стану своїх прав, зокрема цікавитися вжитими ліквідатором діями у ліквідаційній процедурі та заходами з виявлення, розшуку та повернення майна банкрута, ефективністю таких заходів та вчиняти, за наявності в нього необхідного обсягу прав та повноважень, дії, спрямовані на визнання правочинів боржника недійсними, визнання недійсним правочину, вчиненого з порушенням порядку підготовки та проведення аукціону, оскарження дій (бездіяльності) ліквідатора щодо вжитих ним заходів у ліквідаційній процедурі тощо. Саме від таких дій кредитора залежить досягнення основної мети його участі у справі про банкрутство – задоволення (погашення) його вимог.

Відсутність прояву активних дій та пасивна поведінка кредитора щодо вжитих ліквідатором заходів у ліквідаційній процедурі свідчить про відсутність у нього зацікавленості в ефективності здійснення ліквідаційної процедури та не відповідає меті участі кредитора у справі.

Як було встановлено судами попередніх інстанцій, ліквідатор боржника продовжує вчиняти дії щодо виявлення майнових активів боржника та їх реалізації. До матеріалів справи додано відповідні документи. Подібні дії спрямовані на задоволення вимог кредиторів у справі.

У свою чергу, кредитори за умови непогодження з роботою ліквідатора, з належним виконанням покладених на нього функцій, вправі були подавати скарги на його дії або бездіяльність, ставити питання про відсторонення його від виконання повноважень, чого у цій справі стосовно відповідного ліквідатора боржника судами не встановлено.

Отже, зважаючи на конкретні обставини справи (її складність, неодноразову заміну арбітражних керуючих у справі, діяння інших учасників справи щодо виконання ліквідатором свої повноважень, продовження ліквідатором дій щодо виявлення майнових активів боржника та їх реалізації), КГС ВС дійшов висновку, що лише посилення на довготривалий строк ліквідаційної процедури не зумовлює захисту прав кредиторів у цій справі та не дає підстав для закриття провадження у ній.

Підсумовуючи наведене, КГС ВС зазначив таке.

Дійсно, КУзПБ містить норму про 12-місячну тривалість ліквідаційної процедури, натомість закон не встановлює закінчення такого строку як підставу для закриття банкрутства, оскільки цей строк може бути збільшено з огляду на поведінку учасників (оскарження судових рішень), особливості самого боржника тощо.

Окремо КУзПБ регулює інститут скарг на дії/бездіяльність ліквідатора та містить право зацікавлених учасників провадження клопотати перед судом про заміну ліквідатора (частина четверта статті 28 КУзПБ).

Тривалість ліквідаційної процедури, особливо суб'єкта реальної економіки, може бути більше 12 місяців і зазвичай так воно і є.

Тому аби вимагати закриття провадження у справі про банкрутство з мотиву довготривалості ліквідаційної процедури, слід встановити, чим викликана така тривалість, чи є обґрунтовані аргументи можливості її скорочення/усунення ліквідатора тощо, що має з'ясуватися у межах провадження за скаргою на дії/бездіяльність ліквідатора.

Такий порядок потрібен з огляду на чисельність учасників банкрутства, ймовірну суперечливість їх інтересів та необхідність визначення меж втручання держави у процедуру банкрутства.

Проте у цій справі скаржник не зазначає, що він або інші учасники ініціювали будь-коли провадження за скаргою на дії/бездіяльність ліквідатора.

Зважаючи на викладене, КГС ВС залишив касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані судові рішення попередніх – без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 16.11.2023 у справі № 15/471-б можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115061536>.

2. Справи щодо захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством

2.1. Відсутність підстав для трансформації тягаря доведення та його перенесення всупереч принципу змагальності сторін з особи, щодо свідоцтва на торговельну марку якої була подана заява про дострокове припинення

У розгляді справ про дострокове припинення торговельної марки, враховуючи один з основних принципів господарського судочинства – змагальність, не повинна здійснюватися трансформація тягаря доведення і його перенесення з особи, щодо свідоцтва на торговельну марку якої була подана заява про дострокове припинення

2.2. Використання торговельної марки саме щодо зазначених у свідоцтві товарів і послуг, а не загалом як умова належного її використання у спорі про дострокове припинення торговельної марки

Аналіз законодавчих приписів, наведених у статтях 1, 16, 17, 18 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» дає підстави для висновку про те, що, виходячи з правової сутності торговельної марки, умовою належного її використання є використання власником зареєстрованої торговельної марки саме

щодо зазначених у свідоцтві товарів і послуг, а не використання торговельної марки загалом

КГС ВС розглянув касаційні скарги Спейс Експлорейшн Текнолоджіз Корп. (Space Exploration Technologies Corp.) та ТОВ «Старлінк» у справі за позовом Спейс Експлорейшн Текнолоджіз Корп. (Space Exploration Technologies Corp.) до ТОВ «Старлінк» і Державної організації «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій» про дострокове часткове припинення дії свідоцтва України на торговельну марку від 25.02.2011 № 135574 щодо послуг 37, 38, 42 класів Міжнародної класифікації товарів і послуг (далі – МКТП) та зобов'язання внести відповідні зміни до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг щодо дострокового часткового припинення дії відповідного свідоцтва.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ «Старлінк» є власником свідоцтва України на торговельну марку «StarLink» (далі – торговельна марка), яка зареєстрована для певних послуг 37, 38, 42 класів МКТП.

Позивач стверджує, що спірна торговельна марка не використовується в Україні більш ніж протягом останніх п'яти років щодо послуг 37, 38 та 42 класів МКТП, для яких вона зареєстрована, крім деяких послуг 42 класу МКТП (послуги із захищення від комп'ютерних вірусів, інсталювання (встановлювання) комп'ютерних програм, консультування щодо програмного статку для комп'ютерів, консультування щодо комп'ютерної техніки).

Згідно з доводами позивача його охоронюваний законом інтерес полягає в тому, що він має намір зареєструвати та використовувати позначення «STARLINK» як торговельну марку в Україні для товарів і послуг, споріднених з тими, для яких зареєстрована торговельна марка, таким чином, щоб не порушувати права третіх осіб, проте відповідач 1 порушує охоронюваний законом інтерес позивача щодо прагнення здійснювати підприємницьку діяльність під торговельною маркою «STARLINK» та подальшим правомірним її використанням на території України. До того ж відсутні поважні причини для невикористання торговельної марки щодо всіх послуг, для яких вона зареєстрована, що на думку позивача, є підставою для дострокового часткового припинення її дії на території України щодо всіх послуг, для яких вона зареєстрована, крім деяких з наведених послуг 42 класу МКТП.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні цього позову було відмовлено.

Місцевим господарським судом також було ухвалено додаткове рішення про розподіл судових витрат, яке зазначеною постановою суду апеляційної інстанції залишено без змін.

ОЦІНКА СУДУ

Здійснюючи касаційний перегляд судових рішень, прийнятих у цій справі, КГС ВС зазначив, зокрема, таке.

У розгляді вимог про дострокове припинення дії свідоцтва на торговельну марку внаслідок її невикористання найбільш значущим є доведення належними,

допустимими, достовірними чи вірогідними доказами факту невикористання торговельної марки. Незважаючи на те, що тягар доведення у таких справах лежить на особі, щодо свідоцтва якої була подана заява про припинення, одним з основоположних принципів цивільного та господарського процесів є змагальність сторін, відповідно до якого кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

У розгляді справ цієї категорії, враховуючи, що один з основних принципів господарського судочинства полягає у змагальності сторін, не повинна здійснюватися трансформація тягара доведення і його перенесення з особи, щодо свідоцтва якої була подана заява про дострокове припинення.

Водночас аналіз законодавчих приписів, наведених у статтях 1, 16, 17, 18 Закону України «Про охорону прав на знати для товарів і послуг» (далі – Закон № 3689-XII) дає підстави для висновку про те, що, виходячи з правової сутності торговельної марки, умовою належного її використання є використання власником зареєстрованої торговельної марки саме щодо зазначених у свідоцтві товарів і послуг.

Якщо торговельна марка без поважних причин безперервно не використовується щодо частини або всіх товарів та/або послуг, внесених до реєстру, протягом п'яти років від дати публікації про видачу свідоцтва або від іншої дати, то це є достатньою підставою для дострокового припинення за рішенням суду дії свідоцтва на таку торговельну марку повністю або частково щодо відповідних товарів та/або послуг. Не підлягає достроковому припиненню дія свідоцтва у випадку, коли використання торговельної марки розпочалося або відновилося до подання позову.

Позивач у своїй касаційній скарзі зауважив, що ВС у постановках неодноразово викладав такий висновок: «Аналіз законодавчих приписів, наведених у статтях 1, 16, 17, 18 Закону № 3689-XII дає підстави для висновку про те, що, виходячи з правової сутності торговельної марки, умовою належного її використання є використання власником зареєстрованої торговельної марки саме щодо зазначених у свідоцтві товарів і послуг», однак суди попередніх інстанцій цей висновок не застосували.

КГС ВС погодився з тим, що попередні судові інстанції застосували норму права щодо належного використання торговельної марки у справах про дострокове припинення дії свідоцтва на торговельну марку з підстав її невикористання без урахування наведеного висновку ВС, тобто не взяли до уваги, що умовою належного використання спірного зареєстрованого знака є його використання відповідачем 1 саме щодо кожного із зазначених у спірному свідоцтві послуг, а не використання торгової марки загалом. Тож підстава оскарження позивачем судових рішень, передбачена пунктом 1 частини другої статті 287 ГПК України, знайшла своє підтвердження.

Крім того, неврахування судами відповідного висновку ВС щодо застосування норми матеріального права призвело до порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Отже, за висновками КГС ВС, суди першої та апеляційної інстанцій мають дослідити наявні в матеріалах справи докази, що стосуються використання спірної торговельної марки, та надати оцінку, чи було належне використання спірної торговельної марки щодо кожної з послуг 37, 38 та 42 класів МКТП, для яких вона зареєстрована.

Без дослідження та з'ясування цих обставин (належного використання відповідачем 1 спірної торговельної марки саме щодо зазначених у свідоцтві товарів і послуг), без зазначення мотивів прийняття чи відхилення доказів на підтвердження чи спростування зазначеного ухвалені у справі судові рішення, що оскаржуються, не можна вважати обґрунтованими.

До того ж, як зауважив КГС ВС, аналіз оскаржуваних судових рішень свідчить про те, що попередні судові інстанції хоча і посилаються на пункт 4 статті 18 Закону № 3689 -XII та статті 197, 198 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і її державами-членами, з іншої сторони, однак висновки щодо обставин фактичної наявності на ринку України спірних послуг, на які позивач системно звертав увагу судів, відсутні.

Тож, ураховуючи, зокрема, те, що суди попередніх інстанцій не з'ясували зазначених обставин належного використання спірної торговельної марки та не дослідили пов'язаних з ними доказів, КГС ВС дійшов висновку, що вони допустили порушення норм процесуального права, а саме статей 86, 210, частини п'ятої статті 236 та статей 237, 238 ГПК України щодо повного та всебічного дослідження обставин, доказів та аргументів сторін, які мають значення для правильного вирішення справи, і це унеможливило встановлення відповідних фактичних обставин, що є значущими для правильного вирішення спору у цій справі.

З огляду на викладене, залишивши касаційну скаргу відповідача 1 без задоволення, КГС ВС задовольнив частково касаційну скаргу позивача, оскаржувані судові рішення скасував, а справу передав на новий розгляд до місцевого господарського суду.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 30.11.2023 у справі № 910/10906/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115409007>.

2.3. Про можливість кваліфікації дій (бездіяльності) суб'єкта господарювання за ознаками частини першої статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» у випадку, якщо такі дії (бездіяльність) відсутні в переліку частини другої цієї статті

У застосуванні статті 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» необхідно мати на увазі, що частина перша цієї статті містить кваліфікуючі ознаки зловживання монопольним (домінуючим) становищем стосовно необмеженого кола випадків такого зловживання, а частина друга – перелік деяких із числа відповідних випадків, причому цей перелік не є вичерпним. Отже, сама лише відсутність

у згаданому переліку вказівки про ті чи інші дії (бездіяльність) суб'єкта господарювання не є перешкодою для кваліфікації таких дій (бездіяльності) за ознаками частини першої цієї статті

КГС ВС розглянув касаційну скаргу КП «Київтранспарксервіс» у справі за позовом скаржника до АМКУ про визнання недійсним та скасування рішення Тимчасової адміністративної колегії АМКУ від 17.08.2022 № 14-р/тк про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладення штрафу (далі – рішення АМКУ) у відповідній частині.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Згідно з рішенням АМКУ було встановлено, що:

– КП «Київтранспарксервіс» із березня 2021 року до січня 2022 року займало монопольне (домінуюче) становище на ринку надання послуг із користування відведеними майданчиками для платного паркування транспортних засобів на вулицях і дорогах м. Києва, що їх це підприємство використовує (експлуатує) для надання таких послуг, із часткою 100 %;

– дії КП «Київтранспарксервіс», що полягають у включенні до планової калькуляції вартості послуг з утримання майданчиків для паркування транспортних засобів за одну годину надання послуг КП «Київтранспарксервіс», статей витрат «облаштування паркувального майданчика заїзними кишенями» та «обов'язкових платежів 60 %», є порушенням, передбаченим пунктом 1 частини другої статті 13 та пунктом 2 статті 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон № 2210-III), у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку надання послуг із користування відведеними майданчиками для платного паркування транспортних засобів на вулицях і дорогах м. Києва, що використовує (експлуатує) КП «Київтранспарксервіс» для надання таких послуг, шляхом встановлення таких цін реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на цьому ринку.

За це порушення відповідно до абзацу другого частини другої статті 52 Закону № 2210-III на КП «Київтранспарксервіс» було накладено штраф у розмірі 1 484 750,00 грн та зобов'язано припинити таке порушення у двомісячний строк з дати отримання рішення АМКУ, про що письмово повідомити АМКУ протягом п'яти календарних днів з дня його припинення з наданням підтвердних документів.

Не погодившись із рішенням АМКУ, КП «Київтранспарксервіс» звернулося до господарського суду з позовом у цій справі, обґрунтовуючи його тим, що АМКУ неповною мірою та необ'єктивно розглянув обставини справи, неповністю дослідив наявні матеріали і документи, зокрема не звернув уваги на те, що питання ціноутворення на послуги з платного паркування транспортних засобів на вулицях і дорогах м. Києва належить виключно до повноважень органів місцевого самоврядування (виконавчого органу Київської міської ради), який має повноваження на встановлення та затвердження тарифів, і у зв'язку із цим відсутні підстави для притягнення КП «Київтранспарксервіс» до відповідальності.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову було відмовлено з мотивів відсутності

визначених статтею 59 Закону № 2210-III підстав для визнання рішення АМКУ недійсним.

ОЦІНКА СУДУ

Причиною виникнення спору у цій справі стало питання щодо наявності чи відсутності підстав для визнання рішення АМКУ недійсним.

Ураховуючи встановлені АМКУ обставини щодо невідповідності дій позивача вимогам пункту 2 та пункту 23 Порядку формування тарифів на послуги з користування майданчиками для платного паркування транспортних засобів, затвердженого постановою КМУ від 02.03.2010 № 258 (далі – Порядок), пункту 3 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», зокрема, в частині включення планових видатків КП «Київтранспарксервіс» на облаштування паркувального майданчика заїзними кишенями на загальну суму 57 148 124,00 грн до загальновиробничих витрат, виробничої собівартості та повної собівартості послуг, а також невідповідності дій позивача вимогам пункту 27 Порядку, абзацу другого підпункту 17.6.1 пункту 17.6 Правил благоустрою м. Києва в частині включення планових витрат КП «Київтранспарксервіс» за статтею «обов'язкові платежі 60 %» на загальну суму 178 706 764,06 грн до планової калькуляції вартості послуг з утримання майданчиків для паркування транспортних засобів за одну годину надання послуг, які надаватиме КП «Київтранспарксервіс», КГС ВС погодився з висновками судів попередніх інстанцій про те, що позивач не спростував зловживання ним монопольним (домінуючим) становищем на відповідному ринку.

Аргументи скаржника стосовно того, що питання ціноутворення на послуги належить виключно до повноважень органів місцевого самоврядування (виконавчого органу Київської міської ради), КГС ВС відхилив, оскільки у рішенні АМКУ та попередніми судовими інстанціями встановлено, що відповідно до пункту 6 Порядку та пункту 4 Правил паркування транспортних засобів, затверджених постановою КМУ від 03.12.2009 за № 1342 (далі – Правила № 1342), вартість послуг з користування майданчиками для платного паркування визначається як економічно обґрунтовані витрати оператора (позивача), пов'язані з утриманням, облаштуванням та обладнанням паркувальних майданчиків згідно з тарифом, установленим органом самоврядування відповідно до Порядку. При цьому тариф розраховується (формується) саме виходячи з розміру повної планованої собівартості послуг, планованого прибутку оператора, розміру податків та зборів. Тобто тариф безпосередньо формується на підставі економічно обґрунтованих планових витрат оператора.

Водночас, як встановлено в рішенні АМКУ, саме КП «Київтранспарксервіс» всупереч зазначеним нормативним актам включило до планової калькуляції вартості послуг необґрунтовані витрати («витрати на облаштування паркувального майданчика заїзними кишенями» та «обов'язкові платежі 60 %») і подало для затвердження до виконавчого органу Київської міської ради.

КГС ВС наголосив, що відповідно до позиції ВС, яка неодноразово висловлювалась, у застосуванні статті 13 Закону № 2210-III необхідно мати на увазі,

що частина перша її містить кваліфікуючі ознаки зловживання монопольним (домінуючим) становищем стосовно необмеженого кола випадків такого зловживання, а частина друга – перелік деяких із числа відповідних випадків, причому цей перелік не є вичерпним. Отже, сама лише відсутність у згаданому переліку вказівки про ті чи інші дії (бездіяльність) суб'єкта господарювання не є перешкодою для кваліфікації таких дій (бездіяльності) за ознаками частини першої цієї статті.

Здійснення системної оцінки та кваліфікації дій (бездіяльності) суб'єкта господарювання, як і уточнення кваліфікації одних і тих самих дій (бездіяльності) суб'єкта господарювання в межах відповідних (тобто тих, що співвідносяться як загальні та спеціальні) приписів, що містяться в різних частинах статті 13 Закону № 2210-III, належить до виключних (дискреційних) повноважень органів АМКУ.

Тож у цій справі попередні судові інстанції з огляду на відповідні положення Порядку, Правил № 1342 та Правил благоустрою м. Києва, з'ясувавши, що позивач, який згідно із частиною першою статті 12 Закону № 2210-III займав монопольне (домінуюче) становище із часткою 100 % на ринку надання послуг з користування відведеними майданчиками для платного паркування транспортних засобів на вулицях і дорогах м. Києва, що використовує (експлуатує) КП «Київтранспарксервіс», для надання таких послуг у період із березня 2021 року до січня 2022 року не дотримувався вимог чинного законодавства, а саме порядку розрахунку тарифів для визначення обґрунтованого розміру тарифу на послуги з користування майданчиками для платного паркування транспортних засобів, що є порушенням, передбаченим пунктом 2 статті 50, частиною першою статті 13 Закону № 2210-III, як зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку послуг з користування відведеними майданчиками для платного паркування транспортних засобів на вулицях і дорогах м. Києва, які використовує (експлуатує) КП «Київтранспарксервіс» для надання таких послуг, що призвело до ущемлення інтересів споживачів, а також ураховуючи недоведення позивачем наявності передбачених статтею 59 Закону № 2210-III підстав для визнання недійсним (скасування) рішення АМКУ, дійшли правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позову.

Доводи скажника про те, що його було притягнуто до відповідальності за дії, які не є порушенням законодавства про захист економічної конкуренції, позаяк він лише пропонував органу місцевого самоврядування погодити тариф, розрахований ним як оператором, а прийняття рішення із цього питання покладається на орган місцевого самоврядування, КГС ВС відхилив як необґрунтовані, оскільки у рішенні АМКУ та судами попередніх інстанцій встановлено, що саме зазначені дії позивача щодо включення до розрахунку (планової калькуляції вартості послуг) та подання на затвердження і призвели до завищення тарифу на послуги від 60,0 % до 82,3 %.

Зважаючи на викладене, КГС ВС залишив касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані судові рішення попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 23.11.2023 у справі № 910/11778/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115193811>.

3. Справи щодо корпоративних спорів, корпоративних прав

3.1. Визначення юрисдикції, до якої відноситься справа за позовом фізичної особи, що не є членом ОСББ, про оскарження рішень загальних зборів ОСББ

Можливість оскарження фізичною особою рішень загальних зборів ОСББ у порядку господарського судочинства як найбільш наближених до корпоративних спорів пов'язується саме з наявністю у неї права брати участь в управлінні ОСББ.

Спори за позовом фізичної особи, яка не є членом ОСББ, про оскарження рішень загальних зборів ОСББ не є такими, що виникають з корпоративних відносин, і не належать до юрисдикції господарських судів, а мають розглядатися в порядку цивільного судочинства

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ОСББ «Академіка Палладіна 18/30» у справі за позовом ОСОБА_1 до скаржника про визнання недійсним рішення загальних зборів у частині затвердження кошторису витрат на утримання та обслуговування паркінгу і щомісячного внеску на це за одне машиномісце.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ОСОБА_1 є власником машиномісць у напівпідземному автопаркінгу, розташованому в житловому будинку по просп. Академіка Палладіна у м. Києві, що підтверджується відповідною інформаційною довідкою КП Київської міської ради «Київське міське бюро технічної інвентаризації».

Після створення у цьому будинку ОСББ та його державної реєстрації загальні збори ОСББ «Академіка Палладіна 18/30» прийняли рішення про відмову від надання всіх послуг з утримання та обслуговування багатоквартирного будинку і прибудинкової території КП з експлуатації та ремонту житлового фонду «Житло-Сервіс» і передачу багатоквартирного будинку в самостійне управління та обслуговування створеному в ньому ОСББ.

Крім того, цим рішенням було затверджено кошторис на утримання будинку і прибудинкової території на рік та щомісячні внески на їх утримання, а також утримання паркінгу.

Надалі між ОСББ «Академіка Палладіна 18/30» і КП з експлуатації та ремонту житлового фонду «Житло-Сервіс» було підписано акт приймання-передачі на баланс житлового будинку з підземним автопаркінгом.

При цьому, як з'ясували суди попередніх інстанцій, власники паркомісць у напівпідземному паркінгу не є учасниками ОСББ «Академіка Палладіна 18/30».

Звертаючись із позовом у цій справі, ОСОБА_1 обґрунтовувала заявлені вимоги тим, що з дня введення будинку в експлуатацію підземний паркінг обслуговувало КП з експлуатації та ремонту житлового фонду «Житло-Сервіс», з яким вона перебувала у договірних відносинах та сплачувала за послуги з обслуговування паркінгу. Договір між нею і ОСББ «Академіка Палладіна 18/30» на утримання

та обслуговування паркінгу не укладався. При цьому спірним рішенням на неї як на особу, яка не є співвласником майна багатоквартирного будинку, покладено обов'язок нести витрати на утримання майна, що їй не належить, а належить іншим особам – співвласникам будинку.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, зазначений позов було задоволено. Апеляційний господарський суд також додатково постановою задовольнив заяву позивача про ухвалення додаткового рішення про розподіл судових витрат за апеляційною скаргою.

ОЦІНКА СУДУ

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів.

КГС ВС зауважив, що саме з наявністю у фізичної особи права брати участь в управлінні ОСББ пов'язується можливість оскарження нею рішень загальних зборів об'єднання в порядку господарського судочинства як найбільш наближених до корпоративних спорів.

У цій справі суди попередніх інстанцій з'ясували, що позивачка не є власником квартири та/або нежитлового приміщення у багатоквартирному будинку, тобто не є співвласником багатоквартирного будинку, і, відповідно, не є членом ОСББ. Обставин того, що власники паркомісць у напівпідземному паркінгу прийняли рішення увійти до складу ОСББ для участі в його управлінні і їх було прийнято до складу ОСББ матеріали справи не містять та судами не встановлено.

Відповідно, у фізичної особи – власника паркомісця в напівпідземному паркінгу багатоквартирного будинку, яка Законом України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» не віднесена до співвласників багатоквартирного будинку та за власною ініціативою не увійшла до ОСББ, немає права брати участь в управлінні об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку та оскаржувати рішення загальних зборів ОСББ.

Спори за позовом фізичної особи, яка не є членом ОСББ, про оскарження рішень загальних зборів ОСББ, не є такими, що виникають з корпоративних відносин, та не підлягають розгляду в порядку господарського судочинства.

Тож суди попередніх інстанцій помилково поширили на власників паркомісць права співвласників багатоквартирного будинку, зокрема брати участь в управлінні юридичною особою, за відсутності волевиявлення власників паркомісць увійти до ОСББ і розглянули справу за правилами господарського судочинства.

КГС ВС зазначив, що у цій справі позивач як власник паркомісця не є співвласником майна багатоквартирного будинку, не є членом ОСББ «Академіка Палладіна 18/30», на балансі якого перебуває паркінг, і, відповідно, не є носієм корпоративних прав, зокрема права на участь в управлінні ОСББ.

Незгода позивача – фізичної особи з рішенням загальних зборів ОСББ про визначення її розміру внесків на утримання та обслуговування підземного паркінгу, який перебуває на балансі ОСББ, підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

За таких обставин висновок судів першої та апеляційної інстанцій про можливість розгляду цього спору в господарському суді є необґрунтованим, у зв'язку із чим ухвалені ними судові рішення підлягають скасуванню, а провадження у цій справі – закриттю на підставі пункту 1 частини першої статті 231 ГПК України.

Водночас, зважаючи на скасування рішень судів попередніх інстанцій, прийнятих за наслідками розгляду спору по суті позовних вимог, ухвалена судом апеляційної інстанції додаткова постанова також підлягає скасуванню як невід'ємна частина основного судового рішення (постанови).

Отже, КГС ВС касаційну скаргу задовольнив частково, рішення місцевого господарського суду, постанову та додаткову постанову суду апеляційної інстанції скасував, провадження у цій справі закрит.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 09.11.2023 у справі № 910/18499/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114928527>.

3.2. Випадки, за яких до правовідносин, що виникають у зв'язку з діяльністю фермерських господарств, може бути застосовано приписи законодавства, які регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю

До правовідносин, які виникають у зв'язку з діяльністю фермерських господарств, можуть бути застосовані приписи законодавства, що регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, у випадку, якщо спірні правовідносини не врегульовані статутом ФГ або Законом України «Про фермерське господарство».

Ні Законом України «Про фермерське господарство», ні іншим нормативним актом, ні статутом ФГ (відповідача у цій справі) не передбачено порядку та строку, протягом якого учасники фермерського товариства мають бути повідомлені про проведення загальних зборів.

Однак порядок скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи визначений законодавством України (ЦК та ГК України, а також, зокрема, законами України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства» та «Про кооперацію»), згідно з положеннями якого учасники (акціонери, члени) юридичної особи до початку загальних зборів мають бути повідомлені про дату, місце, час проведення та порядок денний таких зборів. Цей порядок скликання загальних зборів вищого органу управління юридичної особи не залежить від її організаційно-правової форми, є загальноприйнятим та таким, що гарантує забезпечення права учасника (акціонера, члена) юридичної особи на участь в управлінні нею.

Крім того, за змістом статті 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» порядок скликання загальних зборів включає в себе як визначення органу чи особи з відповідними повноваженнями, так і дотримання ними належної процедури щодо строку та способу повідомлення учасників товариства

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за поданим нею до ФГ «Явір» позовом про визнання недійсним протоколу загальних зборів членів цього господарства від 11.04.2022 та його статуту в затвердженій цим протоколом редакції, а також скасування у ЄДР реєстраційних дій, проведених щодо ФГ «Явір», зокрема в частині зміни керівника або відомостей про керівника юридичної особи та зміни її місцезнаходження.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Відповідно до статуту засновниками та членами ФГ «Явір» були ОСОБА_4, ОСОБА_1, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8.

Згідно із свідоцтвом про право на спадщину за законом ОСОБА_1 прийняла в спадщину частку в статутному капіталі цього господарства в розмірі 135 000,00 грн, що належала померлій ОСОБА_4.

11.04.2022 відбулися загальні збори ФГ «Явір» за участю членів фермерського господарства, а саме: ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7 (яку представляла ОСОБА_5); ОСОБА_8 (яку представляла ОСОБА_5). ОСОБА_1 на цих зборах присутня не була.

Зазначеними загальними зборами було прийнято рішення про звільнення ОСОБА_1 з посади голови ФГ «Явір» та обрання його головою ОСОБА_5, а також про внесення змін до статуту цього господарства шляхом його викладення в новій редакції.

Обґрунтовуючи заявлені у цій справі позовні вимоги, ОСОБА_1 зазначала, що ФГ «Явір» не було дотримано порядку скликання та проведення загальних зборів, які відбулися 11.04.2022.

Рішенням господарського суду позов ОСОБА_1 було задоволено.

Постановою суду апеляційної інстанції рішення місцевого господарського суду було скасовано та прийнято нове – про відмову в задоволенні позову.

ОЦІНКА СУДУ

З огляду на предмет та підстави позову, а також доводи та вимоги касаційної скарги КГС ВС у цій справі вирішувалося питання щодо можливості застосування до правовідносин, які виникають у зв'язку з діяльністю фермерських господарств, приписів законодавства, що регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю.

КГС ВС зазначив, що у постанові від 21.01.2020 у справі № 908/2606/18 ВП ВС сформулювала правовий висновок, згідно з яким, якщо питання виходу члена зі складу фермерського господарства не врегульоване ані статутом, ані Законом України «Про фермерське господарство», ані іншими нормативними актами, то відповідно до частини першої статті 8 ЦК України щодо цих правовідносин слід застосувати правові норми цивільного законодавства, які регулюють подібні

за змістом цивільні відносини (аналогія закону), зокрема ті, що регламентують діяльність товариств з обмеженою відповідальністю.

Зважаючи на подібність правовідносин у справах № 904/3715/22 та № 908/2606/18, наведений висновок ВП ВС підлягає врахуванню у цій справі.

Крім того, висновок про можливість застосування до правовідносин, які виникають у зв'язку з діяльністю фермерських господарств, приписів законодавства, що регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, у випадку, якщо спірні правовідносини не врегульовані статутом або Законом України «Про фермерське господарство», підтверджено і в інших постановках ВП ВС.

Водночас аналіз норм ЦК та ГК України свідчить про те, що вони не передбачають порядку скликання та проведення загальних зборів учасників ФГ. Тож до вказаних правовідносин слід застосувати насамперед положення статуту товариства.

Попередні судові інстанції з'ясували, що ані статут ФГ «Явір», ані Закон України «Про фермерське господарство», ані інший нормативний акт не передбачають порядку та строку, протягом якого мають бути повідомлені учасники ФГ про проведення загальних зборів.

Однак порядок скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи визначений законодавством України (ЦК та ГК України, а також, зокрема, законами України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства» та «Про кооперацію»), згідно з положеннями якого учасники (акціонери, члени) юридичної особи до початку загальних зборів мають бути повідомлені про дату, місце, час проведення та порядок денний таких зборів. Цей порядок скликання загальних зборів вищого органу управління юридичної особи не залежить від її організаційно-правової форми, є загальноприйнятим та таким, що гарантує забезпечення права учасника (акціонера, члена) юридичної особи на участь в управлінні нею.

КГС ВС також зазначив про помилковість позиції суду апеляційної інстанції про те, що позовні вимоги обґрунтовано саме неналежним повідомленням позивача про проведення загальних зборів, а тому суд не мав підстав досліджувати обставини щодо порядку скликання загальних зборів та визначати їх як підставу для задоволення позову, оскільки це порушує принцип диспозитивності господарського процесу.

КГС ВС зауважив, що у своїй позовній заяві ОСОБА_1 посилалася на порушення порядку скликання загальних зборів ФГ «Явір», який з огляду на зміст статті 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» включає в себе як визначення органу чи особи з відповідними повноваженнями, так і дотримання ними належної процедури щодо строку та способу повідомлення учасників товариства.

До того ж матеріально-правовою підставою позову ОСОБА_1 визначила, зокрема, частини першу – п'яту статті 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

Проте суд апеляційної інстанції дійшов помилкового висновку про незастосування наведених норм до спірних правовідносин, що також вплинуло на висновки про належне повідомлення позивача без дотримання мінімального строку, за який мають бути повідомлені учасники товариства.

КГС ВС звернув увагу і на те, що не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів юридичної особи, є підставами для визнання недійсними прийнятих ними рішень, але у цьому разі оскаржуваними рішеннями позивача було звільнено з посади голови ФГ та без урахування його думки призначено нового голову ФГ – ОСОБА_5, а також в результаті цього внесено зміни до статуту про нового голову, що безпосередньо свідчить про порушення прав ОСОБА_1.

З огляду на викладене КГС ВС задовольнив касаційну скаргу ОСОБА_1, скасував оскаржувану постанову господарського суду апеляційної інстанції, рішення місцевого господарського суду залишив у силі.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 01.11.2023 у справі № 904/3715/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114723491>.

3.3. Щодо визнання недійсним рішення наглядової ради товариства оборонно-промислового комплексу про обрання її голови, ухваленого за відсутності у складі наглядової ради незалежних директорів, наявність яких вимагається відповідно до закону

В умовах особливого періоду та воєнного стану стабільне функціонування ДК «Укроборонпром» та товариств оборонно-промислового комплексу, пакетами акцій яких він керує, набуває особливого значення, оскільки цей концерн є стратегічним виробником озброєння та військової техніки в Україні. Захист приватних прав (корпоративних прав акціонерів) має забезпечуватися із дотриманням розумного балансу і врахуванням інтересів держави і всього українського народу щодо забезпечення обороноздатності України в умовах воєнної агресії з боку РФ. Підхід, за якого порушення порядку формування наглядової ради є підставою для визнання незаконними будь-яких рішень цього органу, незалежно від їх змісту, може суттєво дестабілізувати та заблокувати роботу товариства у випадку триваючого корпоративного конфлікту між акціонерами. Він може призвести до непропорційного втручання суду в питання корпоративного управління та господарської діяльності товариства.

При цьому недоведення акціонерами порушення оскаржуваним рішенням наглядової ради про обрання її голови їхніх прав або охоронюваних законом інтересів, які б підлягали захисту судом, незазначення ними, які саме негативні наслідки для них (як акціонерів) настали у зв'язку з прийняттям цього рішення, як і неспростування висновків судів про те, що скасування відповідного рішення жодним чином не відновить права та законні інтереси акціонерів, зацікавлених в обранні наглядової ради за новою процедурою та включенні до її складу

незалежних директорів, свідчить про наявність підстав для відмови в задоволенні позову

КГС ВС розглянув касаційні скарги ОСОБА_1 та ТОВ «Меридіан Союз» у справі за позовом ТОВ «Меридіан Союз» до ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – ДК «Укроборонпром» (правонаступник – АТ «Українська оборонна промисловість»), про визнання недійсним рішення наглядової ради відповідача про обрання її голови та за позовом третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, – ОСОБА_1 до ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова про визнання недійсним цього рішення.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Держава Україна в особі ДП «Укроборонпром», ТОВ «Меридіан Союз» та ОСОБА_1 є акціонерами ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова із частками у статутному капіталі в розмірі 50,0001 %, 40,0753 % та 0,0528 % відповідно.

У 2010 році загальними зборами ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова була обрана наглядова рада, після чого вона не переобиралася, і, отже, до її складу не входять незалежні директори, як цього вимагає закон.

05.03.2021 відбулося засідання наглядової ради ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова, на якому було прийнято рішення про обрання її голови, оформлене протоколом № 88.

Відповідно до зазначеного протоколу: 1) на засіданні наглядової ради були присутні ОСОБА_2, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6; 2) повноваження члена наглядової ради ОСОБА_7 було припинено у зв'язку зі смертю; 3) ОСОБА_2 було обрано головою наглядової ради ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова.

У матеріалах справи також наявні копії протоколів загальних зборів ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова, з яких вбачається, що ТОВ «Меридіан Союз» (як власник більше 40 % акцій) систематично голосував «проти» та «утримався» з питань затвердження статуту в новій редакції, положення про наглядову раду ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова та обрання членів наглядової ради товариства.

При цьому, звертаючись з позовом про визнання недійсним рішення про обрання ОСОБА_2 головою наглядової ради, ТОВ «Меридіан Союз» обґрунтовувало свої вимоги відсутністю кворуму на засіданні наглядової ради та неправомочністю її складу, сформованого з порушенням норм статей 1, 53 Закону України «Про акціонерні товариства», статті 11-2 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» (відсутність у складі незалежних директорів), а також порушеннями порядку скликання засідання наглядової ради.

Місцевий господарський суд рішенням, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, зазначений позов задовольнив.

ВС, скасовуючи ці рішення та передаючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції, зазначив, що суди не з'ясували, яким чином скасування одного з рішень наглядової ради відновить права та законні інтереси акціонера, зацікавленого у приведенні статуту товариства у відповідність до вимог закону, обранні наглядової ради за новою процедурою, включенні до її складу незалежних

директорів, створенні комітетів. До того ж, за висновками ВС, з огляду на предмет та підстави позову необхідним є встановлення того, які саме негативні наслідки для прав та законних інтересів позивача має рішення наглядової ради про обрання її голови.

Під час нового розгляду справи до суду з позовом про визнання недійсним рішення наглядової ради ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова звернулася ОСОБА_1, яка мотивувала свої вимоги неправомочністю наглядової ради через відсутність у її складі незалежних директорів, а отже, недійсністю оскаржуваного рішення.

Господарський суд рішенням, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову як ТОВ «Меридіан Союз», так і ОСОБА_1 відмовив.

ОЦІНКА СУДУ

Перед КГС ВС у цій справі постали такі питання: чи може бути визнано недійсним будь-яке рішення наглядової ради, ухвалене за відсутності у її складі незалежних директорів, якщо їх наявність вимагається відповідно до закону, і чи порушує таке рішення права акціонера товариства.

Щодо порушеного права акціонера КГС ВС звернув увагу на те, що у ВС сформувався усталена судова практика у цій категорії справ. Зокрема, відповідно до викладених у постанові ВС у складі суддів палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів КГС від 15.06.2022 у справі № 910/6685/21 висновків у разі, якщо за результатами розгляду справи суд не встановить факту порушення прав та законних інтересів позивача оскаржуваним рішенням органу управління акціонерного товариства або встановить неефективність обраного позивачем способу захисту, це буде достатньою та самостійною підставою для відмови у позові про визнання такого рішення недійсним.

Водночас у статті 1 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено про різні ступені контролю акціонера щодо товариства: (а) домінуючий контрольний пакет акцій – пакет у розмірі 95 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства; (б) значний контрольний пакет акцій – пакет у розмірі 75 і більше відсотків простих акцій; (в) контрольний пакет акцій – пакет у розмірі 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства; (г) значний пакет акцій – пакет із п'яти і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства. Для внесення змін до статуту акціонерного товариства Закон вимагає три чверті голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій (пункт 2 частини другої статті 33, частина п'ята статті 42 Закону України «Про акціонерні товариства»).

Отже, держава, володіючи 50,0001 % акцій ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова, не має достатньої кількості голосів для внесення змін до статуту. Отже, обидва акціонери (держава – із контрольним пакетом акцій у розмірі 50,0001 % і позивач – із значним пакетом акцій у розмірі 40,0753 %) несуть однакову відповідальність за приведення статуту цього товариства у відповідність до вимог чинного законодавства та обрання нового складу наглядової ради з включенням до нього незалежних директорів.

КГС ВС зазначив, що у судах попередніх інстанцій ТОВ «Меридіан Союз» не доводив обставин зловживання державою своїм впливом при обранні голови наглядової ради, не стверджував що ОСОБА_2 не володіє належними якостями для призначення на таку посаду (освіта, кваліфікація, досвід роботи, ділова репутація тощо), а суди встановили, що голова наглядової ради виконує переважно організаційні функції і був обраний із чинного складу членів наглядової ради.

При цьому, за висновками судів, статут та положення про наглядову раду ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова, які регулюють питання складу та порядку формування наглядової ради товариства, не відповідають вимогам частини другої статті 53 Закону України «Про акціонерні товариства» і, відповідно, склад наглядової ради на момент ухвалення оспорюваного рішення був сформований не відповідно до вимог закону, зокрема не включав незалежних директорів.

Однак, вирішуючи питання про захист порушеного права, потрібно враховувати інтереси і самого товариства та його інших учасників, тобто дотримуватися балансу інтересів учасників товариства і самого товариства.

В умовах особливого періоду та воєнного стану стабільне функціонування ДК «Укроборонпром» та товариств оборонно-промислового комплексу (до яких належить відповідач), пакетами акцій яких він керує, набуває особливого значення, оскільки цей концерн є стратегічним виробником озброєння та військової техніки в Україні. Захист приватних прав (корпоративних прав акціонерів) має забезпечуватися із дотриманням розумного балансу і врахуванням інтересів держави та всього українського народу щодо забезпечення обороноздатності України в умовах воєнної агресії з боку РФ. Підхід, за якого порушення порядку формування наглядової ради є підставою для визнання незаконними будь-яких рішень цього органу, незалежно від їх змісту, може суттєво дестабілізувати та заблокувати роботу товариства у випадку триваючого корпоративного конфлікту між акціонерами. Він може призвести до непропорційного втручання суду в питання корпоративного управління та господарської діяльності товариства.

Тож КГС ВС зауважив, що на виконання вказівок, які надав ВС, передаючи справу на новий розгляд, суди попередніх інстанцій оцінили та врахували можливі негативні наслідки від визнання недійсними рішень для ВАТ «Меридіан» ім. С. П. Корольова як підприємства оборонно-промислового комплексу України з урахуванням особливого періоду, запровадженого відповідно до Закону України «Про оборону України».

Крім того, згідно з висновками судів рішення про обрання голови наглядової ради має виключно організаційний характер та безпосередньо не стосується діяльності самого товариства, а отже, жодним чином не може суперечити інтересам товариства.

Матеріалами справи не підтверджується, що голосування ТОВ «Меридіан Союз» «проти» з питань затвердження статуту в новій редакції, положення про наглядову раду ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова та обрання членів наглядової ради товариства було зумовлено ігноруванням його зауважень, пропозицій або аргументів щодо зазначених питань або ж відхиленням

запропонованих ним проектів рішень щодо цього. Під час нового розгляду об'єктивних причин голосування «проти» ним наведено та доведено не було.

Ураховуючи викладене, КГС ВС зауважив, що суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що скаржник не довів порушення оскаржуваним рішенням наглядової ради прав або охоронюваних законом інтересів, які б підлягали захисту судом, та не вказав, які саме негативні наслідки настали для нього (як акціонера) у зв'язку з прийняттям наглядовою радою товариства оскаржуваного рішення, якими обрано голову наглядової ради ВАТ «Меридіан» імені С. П. Корольова.

КГС ВС відхилив доводи ТОВ «Меридіан Союз» щодо того, що до складу наглядової ради відповідача має бути включена більшість незалежних членів від її кількісного складу, як це передбачено статтею 11-2 Закону України «Про управління об'єктами державної власності», посилаючись на висновки, викладені, зокрема, в постановках ВС від 15.06.2022 у справі № 910/6685/21 та від 27.07.2022 у цій справі, які полягають у тому, що позаяк частина четверта статті 53 Закону України «Про акціонерні товариства» встановлює вимоги щодо кількості незалежних членів наглядової ради для акціонерних товариств з державною часткою в статутному капіталі більше 50 %, частина друга статті 11-2 Закону України «Про управління об'єктами державною власністю» – для господарських товариств з державною часткою в статутному капіталі більше 50 %, а Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» не регулює це питання, то застосуванню підлягають положення частини четвертої статті 53 Закону України «Про акціонерні товариства» як спеціальна норма.

КГС ВС також не погодився з доводами, викладеними в касаційній скарзі ОСОБА_1, з огляду на відмінність обставин цієї справи та справ, на висновки, зроблені ВС, у яких послався скаржник, наявність правової позиції СП КГС ВС, яка має застосовуватись як остання висловлена, а також неспростування скаржником з посиланням на відповідну судову практику висновку попередніх судових інстанцій про те, що скасування оскаржуваного рішення наглядової ради про обрання голови наглядової ради жодним чином не відновить прав та законних інтересів акціонера, зацікавленого в обранні наглядової ради за новою процедурою та включенні до її складу незалежних директорів, тобто про неефективність обраного третьою особою способу захисту, що є достатньою та самостійною підставою для відмови у позові.

Отже, КГС ВС залишив касаційні скарги ТОВ «Меридіан Союз» та ОСОБА_1 без задоволення, а оскаржувані судові рішення попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13.09.2023 у справі № 910/3882/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114834720>.

4. Справи щодо земельних відносин

4.1. Щодо реалізації права орендаря на укладення договору оренди землі на новий строк у порядку реалізації переважного права після набрання чинності Законом України від 05.12.2019 № 340-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству»

4.1.1. Редакція норм Закону України «Про оренду землі», яка підлягає застосуванню до правовідносин щодо процедури укладення договору оренди землі на новий строк у порядку реалізації переважного права орендаря на укладення договору оренди на новий строк шляхом судового розгляду такої вимоги

Зміст поняття «поновлення договору оренди», про яке йдеться в абзаці четвертому розділу ІХ «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі», базується саме на положеннях статті 126-1 ЗК України, що пов'язує можливість поновлення існуючого договору з наявністю у цьому договорі обов'язкової умови про його поновлення. У разі наявності такої умови договір поновлюється на такий самий строк і на таких саме умовах.

Натомість укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі), яке передбачене частиною першою статті 33 Закону України «Про оренду землі» у редакції, чинній до внесення змін Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству», базується на встановленому законом переважному праві добросовісного орендаря та надає сторонам при застосуванні цієї процедури можливість змінювати істотні умови договору.

Тому поняття «поновлення договору оренди», про яке йдеться в абзаці четвертому розділу ІХ «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі», та поняття «поновлення договору оренди», яке містилося у Законі України «Про оренду землі» у попередній редакції, є змістовно різними.

Відповідно до правовідносин щодо процедури укладення договору оренди землі на новий строк в порядку реалізації переважного права орендаря на укладення договору оренди на новий строк шляхом судового розгляду такої вимоги не є застосовними положення абзацу четвертого розділу ІХ «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі». Натомість за загальним правилом дії законів у часі застосуванню підлягає стаття 33 Закону України «Про оренду землі» в редакції, чинній на момент звернення з такою вимогою, адже вказівки про інше положення законодавства не містять

4.1.2. Щодо захисту права орендаря на продовження орендних правовідносин стосовно земельних ділянок державної та комунальної власності

Якщо орган державної влади чи місцевого самоврядування знехтував обов'язком добросовісно провести переговори (наприклад, явно безпідставно відмовив в укладенні договору), слід виходити з того, що такий орган зловживає своїм правом, порушуючи цим законні права орендаря.

Судовий захист в таких випадках передбачено лише для особи, яка належним чином виконувала свої обов'язки за договором та добросовісно використовувала належні їй права, тому орендодавець не може посилатися на свій захист на обставини, які свідчать про ухилення ним від проведення переговорів, та на власну недобросовісну поведінку, протиставляючи її легітимним прагненням та належній поведінці орендаря; водночас і орендар, що належно діяв, не може бути позбавлений можливості реалізації свого права на продовження орендних відносин, передбаченого законом, в тому числі через судовий захист. Інакше передбачене частиною дев'ятою статті 33 Закону України «Про оренду землі» право орендаря оскаржити відмову, а також наявне зволікання в укладенні нового договору оренди землі матиме лише декларативний характер та не призведе до відновлення порушеного права

ВС у складі судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності КГС розглянув касаційну скаргу Андрушківської сільської ради (далі – Рада) у справі за позовом ФГ «Олгрис» до Ради про визнання протиправним та скасування рішення, визнання укладеною додаткової угоди.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Як встановили суди попередніх інстанцій, 05.03.2012 Попільнянська районна державна адміністрація (далі – РДА, орендодавець) та ОСОБА_1 (орендар) уклали договір оренди землі № 94, за умовами якого орендодавець надає, а орендар приймає в строкове платне користування земельну ділянку сільськогосподарського призначення загальною площею 18,9807 га.

Надалі було зареєстровано ФГ «Олгрис», засновником та керівником якого є ОСОБА_1 та до складу майна (складеного капіталу) якого входить, зокрема, право користування на умовах оренди земельною ділянкою із цільовим призначенням – для ведення фермерського господарства відповідно до договору оренди землі від 05.03.2021 № 94, укладеного між ОСОБА_1 та РДА (зі змінами та доповненнями).

Згідно з витягом з Державного земельного кадастру орендарем земельної ділянки площею 18,9807 га з відповідним кадастровим номером є ФГ «Олгрис».

02.02.2021 ОСОБА_1 та РДА уклали додаткову угоду до договору оренди землі від 05.03.2012 № 94, якою, зокрема, здійснили заміну орендодавця з РДА на Раду.

З метою використання свого переважного права щодо поновлення договору оренди землі ФГ «Олгрис» як користувач земельної ділянки звернулося до Ради з листом-повідомленням від 21.09.2021 щодо поновлення договору оренди землі від 05.03.2012 № 94, до якого було додано проект додаткової угоди про продовження (поновлення) цього договору.

За результатом розгляду зазначеного листа-повідомлення рішенням від 19.10.2021 № 648 Рада відмовила в поновленні договору оренди та підписанні додаткової угоди з тієї підстави, що земельна ділянка відповідно до договору оренди та додаткової угоди до нього передана в оренду фізичній особі ОСОБА_1, а тому сторонами договору є Рада та ця особа.

Заявлений у цій справі позов ФГ «Олгрис» господарський суд задовольнив частково. Визнав протиправним і скасував рішення Ради від 19.10.2021 № 648. У задоволенні вимоги про визнання додаткової угоди укладеною відмовив.

Апеляційний господарський суд скасував рішення господарського суду першої інстанції у частині відмови у зазначеній позовній вимозі та визнав укладеною додаткову угоду до договору оренди землі від 05.03.2012 № 94.

ОЦІНКА СУДУ

Щодо редакції Закону України «Про оренду землі», яка підлягає застосуванню у спірних правовідносинах, СП КГС ВС зазначила, зокрема, таке.

Статтею 33 названого Закону було визначено загальну процедуру дій орендаря та орендодавця за наявності наміру поновити договір оренди землі, за якої завершення процедури поновлення договору полягало в укладенні додаткової угоди (за згодою сторін чи за судовим рішенням).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству» істотно змінив редакцію цієї статті, яка тепер стосується лише переважного права орендаря (частини перша – п'ята статті 33 Закону України «Про оренду землі»). Поновлення ж договору (частина шоста попередньої редакції статті 33) тепер регулюється статтею 126-1 ЗК України.

При цьому відповідно до абзацу четвертого розділу IX «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі» правила, визначені статтею 126-1 ЗК України щодо поновлення договорів оренди землі, поширюються на договори оренди землі, укладені або змінені після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству», а поновлення договорів оренди землі, укладених до набрання чинності зазначеним Законом, здійснюється на умовах, встановлених такими договорами, за правилами, чинними на момент їх укладення.

Згідно із частиною другою статті 126-1 ЗК України у разі, якщо договір містить умову про його поновлення після закінчення строку, на який його укладено, цей договір поновлюється на такий самий строк і на таких самих умовах. Поновленням договору вважається поновлення договору без вчинення сторонами договору письмового правочину про його поновлення в разі відсутності заяви однієї із сторін про виключення з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відомостей про поновлення договору. Вчинення інших дій сторонами договору для його поновлення не вимагається.

Також відповідно до частини першої статті 126-1 ЗК України умова щодо поновлення договору не може встановлюватися в договорі оренди землі, договорі про встановлення земельного сервітуту, договорах про надання права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб або для забудови щодо земельних ділянок державної та комунальної власності, крім випадків, якщо на таких земельних ділянках розташовані будівлі або споруди, що перебувають у власності користувача або набувача права користування земельною ділянкою.

СП КГС ВС дійшла висновку, що набрання чинності відповідними законодавчими змінами означає, що вимога про укладення додаткового договору

(угоди) в порядку поновлення договору не є належною, адже стаття 126-1 ЗК України передбачає для процедури поновлення інший механізм, за якого правочин щодо поновлення не укладається взагалі (натомість договір вважається поновленим, якщо жодна із сторін не заявила до Реєстру про виключення відомостей про поновлення).

Водночас умова про поновлення договору взагалі не може встановлюватися в договорі оренди землі щодо земельних ділянок державної та комунальної власності, крім випадків, визначених частиною першою статті 126-1 ЗК України. Тобто поновлення договорів оренди земель державної та комунальної власності в процедурі, зазначеній в статті 126-1 ЗК України, за загальним правилом заборонено.

За висновками СП КГС ВС, з наведеного вбачається, що зміст поняття «поновлення договору оренди», про яке йдеться в абзаці четвертому розділу IX «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі», базується саме на положеннях статті 126-1 ЗК України, що пов'язує можливість поновлення існуючого договору з наявністю в цьому договорі обов'язкової умови про його поновлення. У разі наявності такої умови договір поновлюється на такий самий строк і на таких саме умовах.

Натомість укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі), яке передбачене частиною першою статті 33 Закону України «Про оренду землі» у редакції, чинній до внесення змін Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії рейдерству», базується на встановленому законом переважному праві добросовісного орендаря та надає сторонам при застосуванні цієї процедури можливість змінювати істотні умови договору.

Тому поняття «поновлення договору оренди», про яке йдеться в абзаці четвертому розділу IX «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі», та поняття «поновлення договору оренди», яке містилося у Законі України «Про оренду землі» у попередній редакції, є змістовно різними.

Відповідно до правовідносин щодо процедури укладення договору оренди землі на новий строк в порядку реалізації переважного права орендаря на укладення договору оренди на новий строк шляхом судового розгляду такої вимоги не є застосовними положення абзацу четвертого розділу IX «Перехідні положення» Закону України «Про оренду землі». Натомість за загальним правилом дії законів у часі застосуванню підлягає стаття 33 Закону України «Про оренду землі» в редакції, чинній на момент звернення з такою вимогою, адже вказівки про інше положення законодавства не містять.

Тож, оскільки з матеріалів цієї справи вбачається, що на час виникнення спірних правовідносин з укладення договору оренди землі на новий строк звернення позивача з позовом до суду та ухвалення судових рішень у справі діяла нова редакція Закону України «Про оренду землі» із внесеними змінами, СП КГС ВС дійшла висновку, що суд апеляційної інстанції помилково застосував до спірних правовідносин положення Закону України «Про оренду землі» в редакції, чинній на момент укладення договору оренди.

Крім того, СП КГС ВС звернула увагу на те, що суди попередніх інстанцій встановили обставини звернення позивача до Ради з відповідним листом-повідомленням на підставі частин першої – п'ятої статті 33 Закону України «Про оренду землі», до якого було додано проект додаткової угоди про продовження (поновлення) договору оренди землі від 05.03.2012 № 94. Відомості про порушення позивачем умов цього договору протягом його дії в матеріалах справи відсутні, Рада про такі порушення не зазначала. При цьому проект додаткової угоди Рада не розглянула, жодних заперечень щодо умов додаткової угоди не висловила, а фактично не погодившись лише із суб'єктивним складом осіб, які мають право на продовження дії договору оренди землі, вказала на те, що орендарем земельної ділянки є фізична особа, яка і має ініціювати таке продовження, а не ФГ.

Ураховуючи викладене, СП КГС ВС щодо захисту права орендаря на продовження орендних правовідносин стосовно земельних ділянок державної та комунальної власності зазначила, що в межах розумної та добросовісної поведінки орган державної влади чи місцевого самоврядування як орендодавець, що представляє власника у спірних правовідносинах, може взагалі відмовити орендарю в укладенні договору, повідомивши його про наявність належних підстав для цього, зокрема про рішення орендодавця як власника більш розумно розпорядитись землею (в тому числі виставити право оренди на торги), чи вказавши на неналежне виконання орендарем умов договору.

Якщо ж власник такого рішення не прийняв, то за змістом статті 3 ЦК України та статті 33 Закону України «Про оренду землі» орган державної влади чи місцевого самоврядування власник зобов'язаний провести з орендарем добросовісні переговори, тобто добросовісно спробувати досягти домовленостей з орендарем: запропонувати, наприклад, конкретний розмір орендної плати, інший строк оренди тощо.

Адже орендар, який добросовісно виконував свої обов'язки за договором оренди землі, має законодавчо передбачене переважне право перед іншими особами на продовження цих орендних правовідносин, а також право укласти договір оренди на новий строк.

Якщо орган державної влади чи місцевого самоврядування знехтував обов'язком добросовісно провести переговори (наприклад, явно безпідставно відмовив в укладенні договору), то слід виходити з того, що такий орган зловживає своїм правом, порушуючи цим законні права орендаря.

Судовий захист в таких випадках передбачено лише для особи, яка належним чином виконувала свої обов'язки за договором та добросовісно використовувала належні їй права, тому орендодавець не може посилатися на свій захист на обставини, які свідчать про ухилення ним від проведення переговорів, та на власну недобросовісну поведінку, протиставляючи її легітимним прагненням та належній поведінці орендаря; водночас і орендар, що належно діяв, не може бути позбавлений можливості реалізації свого права на продовження орендних відносин, передбаченого законом, в тому числі через судовий захист. Інакше передбачене частиною дев'ятою статті 33 Закону України «Про оренду землі» право орендаря

оскаржити відмову, а також наявне зволікання в укладенні нового договору оренди землі матиме лише декларативний характер та не призведе до відновлення порушеного права.

СП КГС ВС зазначила, що позаяк позивач у цій справі дотримався вимог законодавства, які регламентують його поведінку, необхідну для отримання відповідного рішення уповноваженого органу, він може вважатися таким, що набув право «правомірного очікування», натомість орендодавець знехтував своїм обов'язком добросовісно провести переговори, не пропонуючи жодних умов орендарю, господарський суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для задоволення позовних вимог про визнання укладеною додаткової угоди до договору оренди у редакції, викладеній у резолютивній частині постанови.

При цьому СП КГС ВС виходила з того, що вказівка на проєкт правочину щодо продовження орендних правовідносин як на додаткову угоду чи на додатковий договір не впливає на суть наявного волевиявлення орендаря на продовження орендних правовідносин.

Отже, зважаючи на наведене та на те, що помилкове застосування апеляційним судом положень статті 33 Закону України «Про оренду землі» (у редакції, чинній станом на дату укладення договору оренди) у цьому разі не призвело до неправильного вирішення спору у справі та до прийняття незаконного судового рішення, СП КГС ВС касаційну скаргу Ради задовольнила частково, оскаржувану постанову суду апеляційної інстанції змінила, виклавши її мотивувальну частину в редакції своєї постанови. У решті постанову суду апеляційної інстанції залишила без змін.

Детальніше з текстом постанови СП КГС ВС від 23.11.2023 у справі № 906/1314/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115746281>.

5. Справи у спорах, що виникають із правочинів, зокрема договорів

5.1. Щодо можливості збільшення ціни робіт (послуг) за державним оборонним замовленням внаслідок відповідної зміни розміру фактичних витрат виконавця з урахуванням положень укладеного сторонами контракту

З огляду на приписи частини другої статті 632 ЦК України, які мають імперативний характер, зміна узгодженого сторонами в договорі твердого кошторису може відбуватися у випадках, передбачених договором або законом.

Вказівка у державному контракті на виконання робіт на те, що перегляд ціни контракту є правом замовника, а не його обов'язком, не означає відмови виконавця від права на відшкодування фактичних витрат у зв'язку з виконанням договору (виконанням робіт, наданням послуг) та не позбавляє його права вимагати збільшення кошторису у випадках, визначених законом, зокрема частиною п'ятою статті 844 ЦК України, для застосування якої суду слід встановити обставини, з якими

законодавець пов'язує виникнення у виконавця права вимагати збільшення твердого кошторису, і обов'язок їх доведення покладається на позивача.

Відсутність встановлених судами обставин справи як щодо досягнення сторонами спору згоди про зміну вартості робіт у передбаченому договором порядку, так і щодо істотного зростання після укладення договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані підрядником, та вартості послуг, що надавалися йому іншими особами, як підстав вимагати перегляду твердого кошторису за частиною п'ятою статті 844 ЦК України, а також з'ясування ними того, що позивач, підписуючи державний контракт, достеменно знав, що орієнтовна вартість робіт (послуг) була визначена за 10 місяців до укладення цього контракту, та погодився з нею і як юридична особа, що здійснює свою господарську діяльність на власний ризик, мав розумно оцінити, зокрема, підвищення на ринку цін на продукцію, комунальних тарифів, розміру мінімальної заробітної плати, а також з урахуванням виду своєї діяльності повинен був оцінити можливість виконати зобов'язання відповідно до закладеної у контракті орієнтовної вартості робіт (послуг), передбачити повний обсяг роботи і необхідні для цього витрати, свідчить про недоведеність матеріалами справи встановлених законом чи договором підстав для сплати відповідачем на користь позивача коштів, які позивач визначив як різницю між фактичними витратами виконавця на ремонт виробів та орієнтовною вартістю, обумовленою в протоколі погодження орієнтовної ціни робіт (послуг)

ОП КГС ВС розглянула касаційну скаргу Міністерства оборони України (далі – Міноборони) у справі за позовом ДП «Житомирський бронетанковий завод» до Міноборони про стягнення 3 674 455,02 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Міноборони (замовник) та ДП «Житомирський бронетанковий завод» (виконавець) 22.12.2017 уклали державний контракт на виконання робіт за державним оборонним замовленням, за яким виконавець зобов'язався виконати роботи (надати послуги) з капітального ремонту виробів за номенклатурою, етапами, в обсягах та у строки, визначені в календарному плані, а замовник – прийняти та оплатити такі послуги. Пунктом 2.1 цього контракту визначено орієнтовну вартість робіт.

Пунктами 2.1, 2.2, 2.3 цього контракту визначено орієнтовну вартість робіт, зазначено документи, на підставі яких встановлено та у яких зафіксовано цю вартість, відображено застереження щодо неможливості перевищення виконавцем орієнтовної вартості послуг та економічних показників, визначених у розрахунково-калькуляційних матеріалах (РКМ), а також встановлено, що орієнтовна вартість послуг за одиницю виробу є базовою для визначення вартості продукції на момент укладення контракту та досягнення домовленостей про договірну ціну.

Щодо ціни контракту сторони узгодили випадки, за яких ціна може бути переглянута, вказали порядок, відповідно до якого здійснюється такий перегляд, строки та умови перегляду орієнтовної вартості послуг, а також визначили розмір очікуваних витрат від загальної вартості за контрактом.

На стадії виконання контракту позивач звертався до відповідача з листом про необхідність визначення нової орієнтовної ціни договору, оскільки визначена під час укладення державного контракту орієнтовна ціна зазнала суттєвих змін через зростання вартості складових послуг, закупівельних комплектуючих, комунальних тарифів, а також підвищення розміру мінімальної заробітної плати і з метою ініціювання прийняття спільного рішення шляхом укладення додаткової угоди позивач направив на адресу відповідача відповідні листи, однак відповідачем заходів до прийняття спільного рішення та підписання додаткової угоди не було вжито, відповідні зміни до державного контракту не внесені.

Позивач звернувся до суду з позовом про стягнення з відповідача суми фактично понесених витрат за державним контрактом, яка є різницею між фактичними витратами виконавця на ремонт виробів та вартістю, визначеною у протоколі погодження орієнтовної ціни на поставку (закупівлю) продукції за державним оборонним замовленням.

Господарський суд, з яким погодився суд апеляційної інстанції, позов задовольнив з посиланням на те, що умовами договору встановлена орієнтовна вартість виконання робіт (надання послуг) на підставі РКМ з урахуванням висновків філії ПЗ № 637, у зв'язку з чим у позивача була відсутня можливість заздалегідь передбачити зростання рівня фактичних затрат; позивач дотримався порядку перегляду ціни контракту, передбаченого пунктом 2.3, а зупинення виконання робіт до узгодження із замовником збільшеного кошторису було неможливо в інтересах замовника.

ОЦІНКА СУДУ

Перед ОП КГС ВС у цій справі постали такі питання щодо застосування статей 526, 632, 843, 844 ЦК України: 1) чи є можливою зміна ціни робіт (послуг) за державним оборонним замовленням у сторону збільшення з огляду на відповідну зміну розміру фактичних витрат виконавця через зростання вартості складових частин, закупівельних комплектуючих, комунальних тарифів; 2) чи виключається можливість зміни ціни робіт (послуг) у сторону збільшення з огляду на відповідну зміну розміру фактичних витрат виконавця в силу положень укладеного сторонами контракту з відповідним покладенням ризиків підвищення ринкових цін на позивача як суб'єкта господарювання.

Вирішуючи ці питання, ОП КГС ВС виходила, зокрема, з того, що норми, які регулюють економічні та правові зобов'язання сторін державного контракту з оборонного замовлення, порядок регулювання їхніх господарських відносин, особливості розміщення оборонного замовлення, вказують, що ціна виконання робіт, надання послуг за державним контрактом також визначається за домовленістю сторін, та зазначають випадки, коли зміна ціни, визначеної контрактом, не допускається.

Зважаючи на положення частини першої статті 526, частини першої статті 837, частин першої, третьої статті 843, частини першої статті 903 ЦК України ціна договору підряду погоджується сторонами під час укладення договору і зміна ціни

допускається лише у разі існування підстав, передбачених умовами договору або законом.

Згідно із частиною п'ятою статті 844 ЦК України підрядник не має права вимагати збільшення твердого кошторису, а замовник – його зменшення в разі, якщо на момент укладення договору підряду не можна було передбачити повний обсяг роботи або необхідні для цього витрати.

У разі істотного зростання після укладення договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані підрядником, а також вартості послуг, що надавалися йому іншими особами, підрядник має право вимагати збільшення кошторису. У разі відмови замовника від збільшення кошторису підрядник має право вимагати розірвання договору.

Враховуючи приписи частини другої статті 632 ЦК України, що мають імперативний характер, зміна узгодженого сторонами в договорі твердого кошторису може відбуватися у випадках, передбачених договором або законом.

Водночас, вказівка у державному контракті на те, що перегляд ціни контракту є правом замовника, а не його обов'язком, не означає відмови позивача як виконавця від права на відшкодування фактичних витрат у зв'язку з виконанням договору (виконанням робіт, наданням послуг) та не позбавляє його права вимагати збільшення кошторису у випадках, визначених законом, зокрема частиною п'ятою статті 844 ЦК України для застосування якої суду слід встановити обставини, з якими законодавець пов'язує виникнення у виконавця права вимагати збільшення твердого кошторису, і обов'язок їх доведення покладається на позивача.

Суди з'ясували, що підписуючи державний контракт позивач знав, що орієнтовна вартість робіт (послуг) була визначена за 10 місяців до укладення цього контракту та погодився з нею, а тому як юридична особа, яка здійснює свою господарську діяльність на власний ризик, мав розумно оцінити, зокрема, можливість виконати зобов'язання відповідно до закладеної у контракті орієнтовної вартості робіт (послуг), передбачити як повний обсяг роботи так і необхідні для цього витрати. Суди не зазначили обставин справи щодо істотного зростання після укладення договору вартості матеріалу, устаткування, які мали бути надані підрядником, а також вартості послуг, що надавалися йому іншими особами, як підстави вимагати перегляду кошторису. Щодо існування правових підстав для стягнення з відповідача збільшеної вартості робіт, то судові рішення судів попередніх інстанцій не містять встановлених ними обставин справи щодо досягнення сторонами спору згоди про зміну вартості робіт у порядку, передбаченому договором.

З огляду на наведене, Суд дійшов висновку про недоведеність матеріалами справи передбачених законом чи договором підстав для сплати відповідачем на користь позивача суми коштів, яку позивач визначає як різницю між фактичними витратами виконавця на ремонт виробів та орієнтовною вартістю, визначеною у протоколі погодження орієнтовної ціни робіт (послуг).

За результатами касаційного перегляду судових рішень у цій справі, ОП КГС ВС задовольнила касаційну скаргу Міноборони, скасувала оскаржувані судові рішення попередніх інстанцій та ухвалила нове рішення про відмову в задоволенні позову.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 03.11.2023 у справі № 910/13599/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115373482>.

5.2. Про належні та ефективні способи захисту у спорі учасників ринку електричної енергії щодо перерахунку небалансів

У спорі учасників ринку електричної енергії щодо перерахунку небалансів електричної енергії такими, що відповідають змісту порушеного права сторони відповідальної за небаланс способами захисту порушених прав та інтересів є: визнання відсутності в особи, відповідальної за небаланс, обов'язку з оплати спірних обсягів небалансів або визнання відсутності в оператора системи передачі права вимагати такої оплати від особи, відповідальної за небаланс; зобов'язання оператора системи передачі вчинити дії з «анулювання» власних попередніх односторонніх дій, які протиправно створюють фактичні (неправові, адже дії оператора системи передачі як носія секундарного права є протиправними) наслідки у вигляді безпідставних майнових втрат

ОП КГС ВС розглянула касаційну скаргу ТОВ «Д.Трейдінг» у справі за позовом скаржника до ПрАТ «Національна енергетична компанія «Укренерго» (далі – ПрАТ «НЕК «Укренерго»); за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача – АТ «ДТЕК Дніпроенерго» та АТ «ДТЕК Західенерго», про визнання протиправними дій та зобов'язання вчинити певні дії.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Сторони цієї справи та треті особи є учасниками ринку електричної енергії.

ТОВ «Д.Трейдінг» приєднано до умов договору про врегулювання небалансів електричної енергії та долучено до реєстру учасників ринку, що підтверджується відповідним повідомленням ПрАТ «НЕК «Укренерго».

Згідно з пунктом 1.2 зазначеного договору сторона, що приєднується, набуває статусу учасника ринку та здійснює свою діяльність як сторона, відповідальна за небаланс (далі – СВБ).

За змістом пунктів 1.3 та 1.4 договору СВБ врегулює небаланси електричної енергії, що склалися в результаті діяльності її балансуючої групи на ринку електричної енергії, або передає свою відповідальність за небаланси електричної енергії іншій СВБ шляхом входження до її балансуючої групи. Оператор системи передач (далі – ОСП) врегулює небаланси електричної енергії із СВБ у порядку, визначеному Законом України «Про ринок електричної енергії» та Правилами ринку.

Відповідно до повідомлень ПрАТ «НЕК «Укренерго» про вхід до балансуючої групи ТОВ «Д.Трейдінг» та укладених з ним договорів АТ «ДТЕК Дніпроенерго» і АТ «ДТЕК Західенерго» є учасниками балансуючої групи позивача.

У липні 2021 року ПрАТ «НЕК «Укренерго» як оператор системи передачі, що здійснює функції прогнозу навантаження, на основі аналізу балансу енергосистеми та видачі диспетчерських команд на завантаження або розвантаження постачальникам послуг з балансування електроенергії видало учасникам балансуючої групи ТОВ «Д.Трейдінг», яке є відповідальною особою за небаланс, диспетчерські команди, в результаті яких виникли спірні обсяги негативних балансів.

За твердженнями ТОВ «Д.Трейдінг», відповідач у розрахункові години у період з 01.07.2021 до 10.07.2021 видав учасникам балансуючої групи позивача – третім особам у справі непослідовні й протиправні диспетчерські команди та безпідставно відмовився видавати необхідні диспетчерські команди щодо збільшення або зменшення обсягу виробництва електричної енергії без урахування технологічних можливостей генерації електричної енергії учасників балансуючої групи, що зумовило виникнення у них небалансів та покладення на позивача відповідальності у розмірі їх вартості.

Рішенням господарського суду заявлений у цій справі позов ТОВ «Д.Трейдінг» було задоволено повністю, зобов'язано ПрАТ «НЕК «Укренерго» здійснити перерахунок небалансів електричної енергії ТОВ «Д.Трейдінг» шляхом виключення негативних небалансів за відповідні розрахункові години періоду у відповідних обсягах.

Постановою суду апеляційної інстанції зазначене рішення місцевого господарського суду було скасовано та прийнято нове про відмову в задоволенні позову з тих підстав, що обраний позивачем спосіб захисту про зобов'язання здійснити перерахунок небалансів лише спрямований на встановлення певного факту, не є способом захисту прав та інтересів, визначеним законом, тобто в цьому випадку є неефективним, що має наслідком відмову в задоволенні позовних вимог.

ОЦІНКА СУДУ

Здійснюючи касаційний перегляд у цій справі, ОП КГС ВС, зокрема, зазначила таке.

Позивач має право обирати будь-який із передбачених частиною другою статті 16 ЦК України, частиною другою статті 20 ГК України способів захисту, а також способи захисту, встановлені договором або іншим законом. Проте не кожен спосіб захисту за своїми властивостями може бути застосований в окремо визначених конкретних правовідносинах (конкретній правовій ситуації).

Водночас належність та ефективність за своєю природою є різними за змістом властивостями (критеріями) способу захисту порушених прав та інтересів, які характеризують спосіб захисту з погляду допустимості застосування в межах судової юрисдикції з огляду на правовий характер вимоги та наявності умов до його застосування у конкретних правовідносинах (належність) та можливості за наслідком його застосування відновлення (отримання найбільшого ефекту у відновленні) порушених прав та інтересів позивача (ефективність).

Тож належним способом захисту порушених прав є спосіб захисту, який відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення, наслідкам,

які спричинило порушення, правовій меті, якої прагне суб'єкт захисту, тоді як під ефективним способом захисту розуміється такий, що забезпечує відновлення порушеного права позивача (спричиняє потрібні результати) без необхідності вчинення інших дій з метою захисту такого права, повторного звернення до суду задля відновлення порушеного права, тобто спосіб захисту, який з огляду на характер спірних правовідносин та обставини справи здатен відновити порушені, невизнані або оспорювані права та інтереси (має найбільший ефект у відновленні).

Ураховуючи наведене, такі властивості (критерії) способу захисту як належність та ефективність не можуть вважатися тотожними за змістом, оскільки належність свідчить про відповідність способу захисту конкретній правовій ситуації (наявність умов до його застосування), натомість ефективність передусім пов'язана з наслідками застосування способу захисту для позивача.

Ефективність оцінюється лише з погляду інтересів позивача (особи, право якої порушено), адже йому з урахуванням принципу диспозитивності належить право самостійно обрати спосіб захисту, який, на його думку, забезпечить відновлення порушеного права, та саме він може визначити, чи відповідає спосіб захисту його інтересам (меті, стратегії його захисту), в той час як належність передбачає з'ясування наявності закріплення такого способу захисту в законі, договорі, а в разі відсутності – відповідності його вимогам закону. Будь-який ефективний спосіб захисту є належним, проте не кожен належний спосіб захисту є ефективним.

Так само є відмінними за змістом поняття «ефективний спосіб захисту», застосування якого здійснюється в контексті статті 16 ЦК України, статті 20 ГК України, та поняття «ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів», яке відповідно до статей 2, 136 ГПК України стосується мети господарського судочинства та процесуальних гарантій права на справедливий суд.

У цій справі ТОВ «Д.Трейдінг» прагне захистити порушене, на його думку, право шляхом зобов'язання ПрАТ «НЕК «Укренерго» до вчинення дій – здійснення перерахунку небалансів електричної енергії шляхом виключення негативних небалансів за конкретні періоди.

За висновками ОП КГС ВС, у спорі учасників ринку електричної енергії щодо перерахунку небалансів електричної енергії такими, що відповідають змісту порушеного права сторони, відповідальної за небаланс, характеру його порушення, наслідкам, які спричинило порушення та забезпечує ефективний захист її прав, інтересів з урахуванням положень статті 16 ЦК України, статті 20 ГК України, статті 70 Закону України «Про ринок електричної енергії», є способи захисту порушених прав та інтересів у вигляді:

- визнання відсутності в особи, відповідальної за небаланс, обов'язку з оплати спірних обсягів небалансів або визнання відсутності в оператора системи передачі права вимагати такої оплати від особи, відповідальної за небаланс;

- зобов'язання оператора системи передачі вчинити дії з «анулювання» власних попередніх односторонніх дій, які протиправно створюють фактичні

(неправові, адже дії оператора системи передачі як носія секундарного права є протиправними) наслідки у вигляді безпідставних майнових втрат.

У першому випадку визначений спосіб захисту порушених прав сторони, відповідальної за небаланс, є фактично формою такого універсального способу захисту, як визнання права – у його «негативній» формі визнання відсутності права (пункт 1 частини другої статті 16 ЦК України, абзац другий частини другої статті 20 ГК України).

Застосування наведеного способу захисту забезпечить перерахунок небалансів електричної енергії шляхом виключення відповідного обсягу негативних балансів за певні періоди та дасть змогу запобігти пред'явленню оператором системи передачі необґрунтованих вимог до сторони, відповідальної за баланс.

Тож відповідний спосіб захисту за наслідком його застосування у конкретних правовідносинах забезпечить формування правової визначеності щодо наявності небалансів електричної енергії у спірні періоди та гарантуватиме ефективний захист (відновлення) порушених прав сторони, відповідальної за небаланс.

Те саме стосується застосування вимоги про «анулювання» оператором системи передачі власних попередніх односторонніх дій, що є формою перерахунку небалансів електричної енергії шляхом виключення негативних небалансів у певному обсязі за певні періоди, який відповідає універсальному способу захисту у вигляді припинення дії, яка порушує право (пункт 3 частини другої статті 16 ЦК України, абзац п'ятий частини другої статті 20 ГК України).

У разі застосування такого способу захисту сторона, відповідальна за небаланс, матиме позитивний ефект у захисті своїх прав незалежно від того погодиться оператор системи передачі фактично здійснити перерахунок чи ні, адже саме залежно від цих дій сторона, відповідальна за небаланс, згодом купує відповідні обсяги небалансів електричної енергії.

Крім того, захист прав сторони, відповідальної за небаланс електричної енергії, із застосуванням зазначених способів унеможливорює набуття нею як учасником ринку статусу «переддефолтний» та «дефолтний», набуття яких є прямим наслідком дій оператора системи передачі з розрахунку небалансу та виставлення відповідного рахунку з наступним оформленням акта купівлі-продажу електричної енергії для врегулювання небалансів, неоплата якої згідно з положеннями пунктів 1.7.1–1.7.5. Правил ринку у строк понад 30 календарних днів з дати отримання акта приймання-передачі має наслідком набуття стороною, відповідальною за небаланс, як учасником ринку статусу «переддефолтний» та надалі у разі непогашення цієї заборгованості – статусу «дефолтний», що накладає на сторону, відповідальну за небаланс (учасника ринку), обмеження у здійсненні нею діяльності на ринку електричної енергії, впливає на її права.

У цьому разі відсутність у небалансів електричної енергії грошового виразу жодним чином не може свідчити про відсутність їх впливу на права та інтереси сторони, відповідальної за небаланс, оскільки саме наявні обсяги негативних балансів у певні періоди є підставою для розрахунку вартості небалансів електричної

енергії та виникнення у такої сторони обов'язку з купівлі електричної енергії (оплати вартості електроенергії) з метою врегулювання небалансів.

Отже, наведені способи захисту є такими, що відповідають змісту порушеного права сторони, відповідальної за небаланс, забезпечують ефективне поновлення прав такої особи, оскільки за своїм змістом спрямовані на відвернення передбачуваної загрози порушення права сторони, відповідальної за небаланс, а тому не можуть бути кваліфіковані як вимога про встановлення факту, якою могла б вважатися лише вимога про визнання певного обсягу негативного балансу в певний період.

ОП КГС ВС зауважила, що апеляційний господарський суд цього не врахував та дійшов помилкового висновку про відмову в задоволенні позову ТОВ «Д.Трейдінг» з підстав неналежності та неефективності обраного способу захисту порушеного права.

Таким чином, ураховуючи, що обраний позивачем спосіб захисту порушеного права у вигляді зобов'язання оператора системи передачі здійснити перерахунок небалансів електричної енергії шляхом виключення негативних небалансів є належним та ефективним способом захисту порушеного права позивача (сторони, відповідальної за небаланс електричної енергії), а також те, що суд апеляційної інстанції не досліджував і не надавав юридичної оцінки фактичним обставинам справи та наявним у справі доказам щодо доведеності/недоведеності позовних вимог, ОП КГС ВС вирішила касаційну скаргу задовольнити частково, постанову апеляційного господарського суду скасувати, а справу направити на новий апеляційний розгляд.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 17.11.2023 у справі № 910/12832/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115330331>.

5.3. Умови, за яких у лізингодавця виникає зобов'язання з повернення лізингоодержувачу авансового платежу, перерахованого продавцю для оплати об'єкта лізингу до того, як лізингоодержувач реалізував своє право на розірвання договору лізингу

У правовідносинах, що виникають з договору непрямого лізингу, лізингоодержувач має право вимагати від продавця виконання його зобов'язань за договором купівлі-продажу, навіть якщо безпосередньо не є стороною такого договору.

Наявність у лізингоодержувача права звернутися з вимогою до продавця про повернення авансового платежу прямо передбачена договором лізингу, укладеним сторонами цієї справи.

Якщо лізингодавець не отримав об'єкт лізингу від продавця, якому вже перерахував кошти, отримані від лізингоодержувача, то відповідно до частини першої статті 17 Закону України від 04.02.2021 № 1201-ІХ «Про фінансовий лізинг» він повинен повернути лізингоодержувачу всі сплачені за договором гроші

протягом трьох робочих днів після того, як продавець поверне їх йому. Тобто виникнення у лізингодавця зобов'язання перед лізингоодержувачем обумовлено (пов'язано) фактом повернення йому коштів продавцем, якого обрав лізингоодержувач. Права лізингоодержувача в цьому разі не порушуються, оскільки він має можливість звернутися з позовом до продавця, який прострочив поставку товару.

У розумінні статей 530, 612 ЦК України у системному взаємозв'язку з нормами частини першої статті 17 Закону України «Про фінансовий лізинг» лізингодавець вважається таким, що прострочив виконання зобов'язання з повернення авансового платежу перед лізингоодержувачем (і це обумовлює право останнього вимагати від нього повернення такого платежу), якщо він отримав кошти від продавця, повідомленого про односторонню відмову від договору фінансового лізингу, але не виконав свого обов'язку і не повернув їх у триденний строк лізингоодержувачу. У цьому разі лізингоодержувач має право вимагати повернення авансового платежу від лізингодавця. Таке право також виникає у лізингоодержувача, якщо прострочення передачі об'єкта фінансового лізингу є наслідком порушення лізингодавцем своїх обов'язків за договором

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ «Цемакс» у справі за позовом скаржника до АТ «Комерційний банк «Приватбанк», за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідача – Дочірнє підприємство «Автомаз-Україна», про стягнення 2 771 151,85 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

20.01.2022 ТОВ «Цемакс» (лізингоодержувач) та АТ «Комерційний банк «Приватбанк» (лізингодавець) уклали договір фінансового лізингу, за яким лізингодавець зобов'язався придбати у продавця майно відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікації та умов і передати його в користування лізингоодержувачу протягом 90 календарних днів після сплати авансового платежу, а після сплати всієї суми лізингових та інших платежів – передати майно у власність.

Предметом цього договору стали три автобетонозмішувачі вартістю 9 006 080,00 грн, з яких авансовий платіж – 2 700 474,00 грн. Разова винагорода за обслуговування операції фінансового лізингу становила 31 528,03 грн.

Відповідно до пункту 8.8 зазначеного договору лізингодавець не несе відповідальності за цим договором за порушення строків постачання (передачі) майна продавцем.

Згідно з пунктом 7.1.2 договору лізингоодержувач має право пред'являти продавцю майна всі права та вимоги, що випливають із договору купівлі-продажу майна, в тому числі щодо його якості та комплектності, строків передачі, гарантійних ремонтів (обслуговування), повернення авансу за майно, якщо він вже був перерахований банком продавцю на момент пред'явлення вимоги, у разі припинення, розірвання, зміни умов договору тощо.

20.01.2022 лізингоодержувач сплатив лізингодавцю аванс та разову винагороду, а лізингодавець уклад з Дочірнім підприємством «Автомаз-Україна»

(продавець) договори купівлі-продажу на придбання трьох автобетонозмішувачів та перерахував авансові платежі в розмірі 30 %, що становило 2 673 469,26 грн.

Продавець своїх зобов'язань за договорами купівлі-продажу не виконав, у зв'язку з чим лізингодавець не передав майно, яке було предметом договору лізингу, лізингоодержувачу.

За таких обставин лізингоодержувач повідомив лізингодавця про розірвання договору лізингу в односторонньому порядку на підставі пункту 9.1.1 цього договору та вимагав повернути сплачений аванс.

Лізингодавець звернувся до продавця з вимогою повернути аванс у розмірі 2 673 469,26 грн, проте продавець цього не зробив.

Позов, заявлений у цій справі, лізингоодержувач обґрунтував тим, що лізингодавець прострочив передачу об'єкта лізингу, що і зумовило односторонню відмову позивача від договору, після розірвання якого підстава для отримання авансового платежу відпала, кошти набули статусу безпідставно набутого майна, а їх подальший рух (перерахування продавцю) не скасовує факту такого набуття. Тому лізингодавець має повернути ці кошти лізингоодержувачу на підставі пункту 3 частини третьої статті 1212 ЦК України. При цьому стаття 17 Закону України «Про фінансовий лізинг», за твердженнями позивача, встановлює граничний строк повернення коштів і не звільняє лізингодавця від обов'язку повернути кошти (зокрема авансовий платіж), отримані від лізингоодержувача. Позивач також зауважив, що у цьому разі він як лізингоодержувач не здійснював вибір продавця, не брав участі в укладенні договору купівлі-продажу та не є його стороною.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні зазначеного позову було відмовлено.

ОЦІНКА СУДУ

У цій справі КГС ВС мав надати відповідь на питання, чи має лізингоодержувач право вимагати від лізингодавця повернення авансового платежу, якщо цей платіж був використаний для оплати постачальнику об'єкта лізингу до того, як було реалізовано право на розірвання договору, і постачальник не повернув кошти лізингодавцю на його вимогу. З огляду на доводи касаційної скарги відповідь на це питання залежала від того, чи є авансовий платіж безпідставно набутим майном у разі розірвання договору фінансового лізингу та чи може лізингоодержувач, який не є стороною договору купівлі-продажу між лізингодавцем і продавцем, взагалі вимагати від продавця повернення авансу.

КГС ВС виходив з того, що відповідно до встановлених судами обставин укладений сторонами договір є договором непрямого лізингу, в якому лізингоодержувач запевнив, що на власний розсуд здійснив вибір продавця, у якого лізингодавець придбав/зобов'язується придбати майно.

У випадку непрямого лізингу, коли лізингодавець не є продавцем об'єкта лізингу, договір купівлі-продажу між лізингодавцем та продавцем є договором на користь третьої особи – лізингоодержувача, перед яким продавець (постачальник) несе відповідальність за порушення зобов'язання щодо продажу (поставки) предмета договору лізингу.

КГС ВС також звернув увагу і на те, що укладеним сторонами справи договором лізингу передбачено, що лізингодавець не несе відповідальності перед лізингоодержувачем за порушення продавцем строків постачання (передачі) майна і лізингоодержувачу надано право прямо пред'являти продавцю вимоги, що виникають із договору купівлі-продажу, в тому числі щодо повернення майна.

Водночас, здійснивши порівняльний аналіз положень частини першої статті 17 Закону України «Про фінансовий лізинг», КГС ВС дійшов висновку, що закон визначає різні строки виконання зобов'язання лізингодавцем щодо повернення коштів (зокрема авансового платежу).

Так, абзаци перший та другий частини першої статті 17 цього Закону встановлюють загальне право лізингоодержувача розірвати договір фінансового лізингу в односторонньому порядку, якщо лізингодавець не передав йому об'єкт лізингу в установлений строк, та умови реалізації цього права.

У третьому абзаці зазначеної норми закріплено положення, що визначає загальний наслідок такого розірвання, а саме обов'язок лізингодавця повернути кошти, сплачені лізингоодержувачем за договором фінансового лізингу, не пізніше трьох робочих днів з дня отримання повідомлення про відмову від договору фінансового лізингу.

Щодо цієї норми встановлені в абзаці четвертому частини першої статті 17 названого Закону положення є спеціальними, підлягають переважному застосуванню і стосуються випадку, коли лізингодавець використав кошти, отримані від лізингоодержувача, для сплати продавцю (постачальнику) за об'єкт фінансового лізингу і об'єкт фінансового лізингу не передано лізингодавцю продавцем (постачальником). У цьому разі строк настання обов'язку лізингодавця обумовлений (пов'язаний) поверненням йому коштів продавцем (постачальником). Зокрема, лізингодавець повинен виконати такий обов'язок у триденний строк, що обраховується не з дня отримання повідомлення про відмову від договору фінансового лізингу, як це передбачено в абзаці третьому частини першої статті 17 зазначеного Закону, а з дня повернення коштів лізингодавцю продавцем (постачальником). У такому разі лізингодавець повинен обов'язково письмово повідомити продавця (постачальника) про односторонню відмову лізингоодержувача від договору фінансового лізингу.

Ураховуючи наведене, КГС ВС зазначив, що:

1. У правовідносинах, які виникають з договору непрямого лізингу, лізингоодержувач має право вимагати від продавця виконання його зобов'язань за договором купівлі-продажу, навіть якщо безпосередньо не є стороною такого договором.

2. У цій справі наявність у лізингоодержувача права звернутися з вимогою до продавця про повернення авансового платежу безпосередньо передбачена пунктом 7.1.2 договору лізингу, який не було визнано недійсним.

3. Якщо лізингодавець не отримав від продавця об'єкт лізингу, а вже перерахував продавцю кошти, отримані від лізингоодержувача, то відповідно до частини першої статті 17 Закону України «Про фінансовий лізинг» лізингодавець

повинен повернути лізингодержувачу всі гроші, сплачені ним за договором, протягом трьох робочих днів після того, як продавець поверне лізингодавцю гроші. Тобто виникнення у лізингодавця зобов'язання стосовно лізингодержувача обумовлено (пов'язано) фактом повернення коштів лізингодавцю продавцем (постачальником), якого обрав лізингодержувач. У цьому разі права лізингодержувача не порушуються, оскільки він має можливість реалізувати право на позов до постачальника, який прострочив поставку товару.

4. У розумінні статей 530, 612 ЦК України у системному взаємозв'язку з нормами частини першої статті 17 Закону України «Про фінансовий лізинг» лізингодавець вважається таким, що прострочив виконання зобов'язання перед лізингодержувачем щодо повернення авансового платежу, що обумовлює право останнього вимагати повернення авансового платежу від лізингодавця, якщо він отримав кошти від продавця, повідомленого про односторонню відмову від договору фінансового лізингу, але не виконав свого обов'язку і не повернув їх у триденний строк лізингодержувачу. У цьому разі лізингодержувач має право вимагати повернення авансового платежу від лізингодавця. Лізингодержувач також має таке право, якщо прострочення передачі об'єкта фінансового лізингу є наслідком порушення лізингодавцем своїх обов'язків за договором.

З огляду на вимоги статті 204 ЦК України щодо презумпції правомірності правочину та на те, що продавець бере участь у справі, не оскаржував судові рішення у частині висновків про наявність у лізингодержувача права вимагати повернення авансового платежу і воно набуло статусу остаточного, КГС ВС відхилив доводи скаржника про те, що у цій справі відсутні передбачені статтею 512 ЦК України підстави заміни кредитора у зобов'язанні, а пункт 7.1.2 договору лізингу має декларативний характер.

Крім того, КГС ВС зазначив про помилковість аргументів скаржника щодо застосування до спірних відносин норм статті 1212 ЦК України, оскільки вони підлягають застосуванню, коли одна сторона безпідставно утримує майно іншої сторони та при цьому в неї відсутнє відповідне договірне зобов'язання з повернення такого майна. У цій справі кошти були передані відповідачу на підставі договору, а отже, набуті ним на правовій підставі. Він не зберігає ці кошти у себе за рахунок іншої особи (позивача) без достатньої правової підстави. За умовами договору кошти були перераховані третій особі (продавцю), у якої виникло невиконане договірне зобов'язання їх повернути. Обставин незаконного заволодіння ними відповідачем і недобросовісності його дій судами встановлено не було. Відповідач має договірне зобов'язання повернути ці кошти у триденний строк з дня їх отримання від третьої особи. Наведене виключає застосування до спірних відносин норм статті 1212 ЦК України.

Отже, КГС ВС залишив касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані судові рішення попередніх інстанцій – без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 07.11.2023 у справі № 910/12284/22 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115126669>.

6. Справи в інших спорах, що виникають з господарських правовідносин

6.1. Визначення осіб, на яких покладено публічний обов'язок відшкодувати за рахунок бюджетних коштів вартість медичних послуг, що були фактично надані суб'єктом господарювання приватної форми власності за направленнями комунального закладу охорони здоров'я поза межами процедур закупівлі

На підставі норм частин третьої, четвертої статті 11 ЦК України, законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» та безпосередньо на підставі державних цільових обласної та районних програм надання медичної допомоги хворим, затверджених відповідними органами місцевого самоврядування, може виникати публічний обов'язок комунальних закладів охорони здоров'я відшкодувати за рахунок бюджетних коштів вартість медичних послуг, які були фактично надані суб'єктом господарювання приватної форми власності за направленнями іншого комунального закладу охорони здоров'я, але поза межами процедур закупівлі, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», тобто незважаючи на те, що договори про закупівлю таких послуг у спірний тривалий період із цим суб'єктом не уклалися, а чинним законодавством не передбачено обов'язку комунальних закладів як розпорядників бюджетних коштів укладати зазначені договори.

Покладання відповідного обов'язку на МОЗ України за умови, що бюджетні кошти за рахунок субвенцій обласного бюджету щорічно виділялися саме на користь місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад у рамках виконання цільових державних регіональних (обласних і районних) програм та поверталися до обласного бюджету наприкінці бюджетного року як невикористані комунальними закладами охорони здоров'я (розпорядниками нижчого рівня), не є ефективним способом захисту прав надавача медичних послуг і не матиме наслідком поновлення його прав, позаяк належним відповідачем у таких справах є відповідний комунальний заклад охорони здоров'я, який направляв пацієнтів на лікування до суб'єкта господарювання приватної форми власності

ОП КГС ВС розглянула касаційні скарги КНП «Корсунь-Шевченківська багатопрофільна лікарня» Корсунь-Шевченківської міської ради Черкаської області (далі – Корсунь-Шевченківська лікарня) та КНП «Тальнівська багатопрофільна лікарня» Тальнівської міської ради (далі – Тальнівська лікарня) у справі за позовом ТОВ «Фрезеніус Медикал Кер Україна» до скаргників, за участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні відповідачів – Черкаська обласна державна адміністрація, Корсунь-Шевченківська міська рада, Тальнівська міська рада, Управління охорони здоров'я Черкаської обласної державної адміністрації, Департамент фінансів Черкаської обласної державної адміністрації, про стягнення 10 991 763,45 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

ТОВ «Фрезеніус Медикал Кер Україна» звернулося з позовом у цій справі, мотивуючи свої вимоги тим, що у спірний період (з 01.01.2016 до 31.03.2020) воно надало медичні послуги гемодіалізу пацієнтам, які потребували його проходження і обліковувались як жителі Корсунь-Шевченківського та Тальнівського районів Черкаської області. Такі пацієнти потребують проходження гемодіалізу пожиттєво, безперервно, з регулярністю не менше трьох разів на тиждень. Їх лікування було проведено в медичних закладах позивача за направленнями Черкаської обласної лікарні, за погодженням з органами державної влади і місцевого самоврядування області виключно та за рахунок бюджетних коштів із взяттям ними фінансового забезпечення процедур. Кількість наданих процедур та їх ціну було визначено з дотриманням обов'язкових рекомендацій МОЗ України, а відсутність укладених позивачем і відповідачами договорів про закупівлю відповідної медичної послуги та відсутність бюджетних коштів для компенсації позивачу собівартості фактично наданих послуг не звільняє відповідачів від виконання обов'язку з їх оплати.

Рішенням господарського суду, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов ТОВ «Фрезеніус Медикал Кер Україна» було задоволено з підстав обґрунтованості заявлених позовних вимог та відсутності пропуску позовної давності, про застосування наслідків спливу якої заявляли відповідачі.

ОЦІНКА СУДУ

ОП КГС ВС зазначила, що правовідносини між сторонами справи виникли у зв'язку з необхідністю забезпечення прав і гарантій пацієнтів у сфері охорони здоров'я, зокрема надання медичної допомоги хворим на ХХН V стадії.

Обласною програмою «Надання медичної допомоги хворим нефрологічного профілю» на 2014–2017 роки», затвердженою рішенням Черкаської обласної ради від 19.09.2014 № 34-5/VI та надалі продовженою до 31.12.2019 і до 31.12.2020 (далі – Програма), та відповідними районними програмами було підтверджено важливу роль ТОВ «Фрезеніус Медикал Кер Україна» в забезпеченні медичної допомоги хворим на ХХН V стадії, що є підставою для виділення бюджетних коштів та укладення договорів. Проте у спірний позадоговірний період дія Закону України «Про публічні закупівлі» на правовідносини сторін не поширювалася, оскільки в цей період відповідачі не уклали з позивачем договорів про закупівлю медичних послуг.

Зважаючи на це та враховуючи норми статті 3 Конституції України, частин першої – третьої статті 18, частин другої, п'ятої, шостої статті 353 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а також положення наказу МОЗ України та Національної академії медичних наук України від 11.05.2011 № 280/44 і наказу МОЗ України від 11.02.2016 № 89, якими затверджені уніфіковані клінічні протоколи, що передбачають обов'язкову тривалість та періодичність гемодіалізу для одного пацієнта не менше трьох разів на тиждень не менше чотирьох годин, ОП КГС ВС дійшла висновку, що обов'язок надання позивачем процедур гемодіалізу хворим нефрологічного профілю – мешканцями Корсунь-Шевченківського та Тальнівського районів Черкаської області у спірний період ґрунтується на його обов'язках як закладу охорони здоров'я, встановлених в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», та його публічних зобов'язаннях перед

хворими на ниркову недостатність V стадії, які на виконання Програми отримують медичну допомогу в медичному центрі позивача.

При цьому, як з'ясували суди попередніх судових інстанцій, відповідачі не скасовували направлень пацієнтів до медичного закладу ТОВ «Фрезеніус Медикал Кер Україна», не повідомляли позивача про необхідність припинення надання медичних послуг і не вживали заходів щодо виключення своєї участі в державній регіональній цільовій програмі з надання медичної допомоги хворим нефрологічного профілю. Доказів щодо скасування рішень органів місцевого самоврядування про затвердження та продовження строку дії Програми та відповідних районних програм в матеріалах справи немає. До того ж судами були встановлені обставини тривалої бездіяльності відповідачів щодо належного виконання вимог Закону України «Про публічні закупівлі» в частині укладення договорів про закупівлю медичних послуг у період з 01.01.2016 до 31.03.2020, які ними не спростовані.

За висновками ОП КГС ВС, наведене свідчить про те, що відповідачам було відомо про строки дії Програми у цій сфері охорони здоров'я, про особливий характер медичних послуг з гемодіалізу (безперервність, життєвонеобхідність і пожиттєвість), про необхідність постійного надання таких послуг пацієнтам, а отже, неминучість продовження з позивачем позадоговірних відносин з надання медичних послуг упродовж усього спірного періоду.

Отже, у цьому разі маємо господарські позадоговірні відносини, які виникли між позивачем і Корсунь-Шевченківською та Тальнівською лікарнями, поєднані з публічним обов'язком держави в особі органів державної влади і місцевого самоврядування, які є учасниками Програми та районних програм, гарантувати і забезпечувати пацієнтів послугами високоспеціалізованої медичної допомоги, тому відмова відповідачів оплачувати фактично надані послуги не відповідає як меті та положенням зазначених програм, так і обов'язковості гарантування державою конституційного права громадян на медичну допомогу, ураховуючи, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

З огляду на це ОП КГС ВС погодилась з висновком попередніх судових інстанцій про те, що виникнення у відповідачів обов'язку з оплати наданих позивачем послуг гемодіалізу направленим пацієнтам у спірний період відповідає фактичним обставинам справи, конституційному праву людини на медичну допомогу, конституційним гарантіям реалізації прав громадян у сфері охорони здоров'я, положенням Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», принципам справедливості, добросовісності і розумності та положенням Програми і районних програм щодо надання медичної допомоги хворим нефрологічного профілю.

Водночас ОП КГС ВС зазначила, що покладання на МОЗ України публічного обов'язку з відшкодування за рахунок бюджетних коштів вартості медичних послуг з гемодіалізу пацієнтів нефрологічного профілю, які (послуги) були фактично надані позивачем як суб'єктом господарювання приватної форми власності, за умови, що бюджетні кошти за рахунок субвенцій обласного бюджету щорічно виділялися саме на користь місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад у рамках

виконання цільових державних регіональних (обласних і районних) програм та поверталися до обласного бюджету наприкінці бюджетного року як невикористані комунальними закладами охорони здоров'я (розпорядниками нижчого рівня), не є ефективним способом захисту прав надавача медичних послуг і не матиме наслідком поновлення його прав, позаяк належним відповідачем у таких справах є відповідний комунальний заклад охорони здоров'я, який направляв пацієнтів на лікування методом гемодіалізу до позивача.

Тож на підставі норм частин третьої, четвертої статті 11 ЦК України, законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (чинного з 30.01.2018), а також безпосередньо на підставі державних цільових обласної та районних програм надання медичної допомоги хворим нефрологічного профілю, затверджених відповідними органами місцевого самоврядування, може виникати публічний обов'язок відповідачів як комунальних закладів охорони здоров'я відшкодувати за рахунок бюджетних коштів вартість медичних послуг з гемодіалізу пацієнтів (хворих на ХХН V стадії), які (послуги) були фактично надані суб'єктом господарювання приватної форми власності за направленнями іншого комунального закладу охорони здоров'я, але поза межами процедур закупівлі, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», тобто незважаючи на те, що договори про закупівлю таких послуг у спірний тривалий період (з 01.01.2016 до 31.03.2020) з позивачем не уклалися, а чинним законодавством не передбачено обов'язку таких комунальних закладів як розпорядників бюджетних коштів укласти зазначені договори.

Погодившись у цілому з висновками місцевого та апеляційного господарських судів про обґрунтованість позовних вимог, ОП КГС ВС, однак, визнала передчасним стягнення вартості фактично наданих позивачем медичних послуг за весь спірний період, оскільки за зобов'язанням з невизначеним строком виконання перебіг позовної давності починається від дня виникнення у кредитора права пред'явити вимогу про його виконання, і це не виключає наявності достатніх підстав вважати, що в спірних позадоговірних відносинах право пред'явити вимогу про оплату медичних послуг (до чого нормою пункту 2 частини п'ятої статті 261 ЦК України прив'язується початок перебігу позовної давності) виникло у позивача з дня, наступного за днем фактичного надання відповідної медичної послуги пацієнтам, проте попередні судові інстанції наведеного не врахували та достовірно не з'ясували як обставин справи, пов'язаних з фактом реальної обізнаності або об'єктивної можливості позивача бути обізнаним з порушенням свого права на відшкодування вартості наданих послуг, так і обставин, пов'язаних з визначенням початку перебігу та закінчення позовної давності за вимогами, заявленими за значний спірний період, який тривав чотири роки та три місяці.

У зв'язку із цим ОП КГС ВС касаційні скарги відповідачів задовольнила частково, оскаржувані судові рішення скасувала, а справу передала на новий розгляд до місцевого господарського суду.

Детальніше з текстом постанови ОП КГС ВС від 03.11.2023 у справі № 925/872/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114837044>.

7. Процесуальні питання

7.1. Про відповідача у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою)

У спорах про відшкодування шкоди, завданої державою/іноземною державою, відповідачем є відповідна держава як учасник цивільних правовідносин, як правило, в особі органу, якого позивач зазначає порушником своїх прав. Держава Україна, як іноземна держава, бере участь у справі у спорах про відшкодування шкоди, завданої державою (іноземною державою), як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай орган, діями якого завдано шкоду

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ТОВ «Рекламно-інформаційна агенція «АММ» у справі за позовом скаржника до держави – рф в особі міністерства юстиції рф та міністерства оборони рф про стягнення 14 150 768, 00 грн, що еквівалентно 386 965,00 доларів США або 363 297,00 євро, майнової шкоди – збитків у формі упущеної вигоди.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Ухвалою господарського суду від 19.04.2023 позовну заяву ТОВ «Рекламно-інформаційна агенція «АММ» було залишено без руху із встановленням позивачу десятиденного строку з дня вручення цієї ухвали для усунення недоліків позовної заяви шляхом подання заяви із зазначенням позовних вимог до кожного з визначених в ній відповідачів.

02.05.2023 позивач подав до суду клопотання про виправлення недоліків з доданою новою редакцією позовної заяви, у якій він просив стягнути з рф (представницькі органи: міністерство юстиції рф та міністерство оборони рф) на свою користь майнову шкоду – збитки у формі упущеної вигоди в сумі 14 150 768,00 грн або 386 965,00 доларів США, або 363 297,00 євро, яких він зазнав у зв'язку з незаконною військовою агресією рф проти України.

Ухвалою господарського суду від 09.05.2023, залишеною без змін постановою суду апеляційної інстанції, зазначену позовну заяву було повернуто без розгляду, оскільки позивач у встановлений судом термін не усунув недоліків позовної заяви (у її новій редакції відповідачем визначено рф, яка не може бути стороною в господарському процесі, та не конкретизовано позовних вимог до кожного із відповідачів).

ОЦІНКА СУДУ

КГС ВС зазначив, що з огляду на позовні вимоги предметом спору в цьому разі є відшкодування шкоди у вигляді збитків у формі упущеної вигоди, завданих позивачу, за його твердженнями, незаконною військовою агресією рф проти України.

При цьому положення статей 1173, 1174 ЦК України є спеціальними і передбачають певні особливості, притаманні розгляду справ про деліктну відповідальність органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб, які відмінні від загальних правил деліктної відповідальності.

Згідно зі сталою позицією ВС у справах про відшкодування шкоди, завданої державою, належним відповідачем у справах про відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою, є держава як учасник цивільних правовідносин, як правило, в особі органу, якого позивач зазначає порушником своїх прав. Держава бере участь у справі як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай орган, діями якого завдано шкоду. Водночас залучення або незалучення до участі у таких категоріях спорів Державної казначейської служби України чи її територіального органу не впливає на правильність визначення належного відповідача у справі, оскільки відповідачем є держава, а не Державна казначейська служба України чи її територіальний орган.

ВС також сформульовано висновок, за змістом якого відповідачем у справі є держава, що бере участь у справі через відповідний орган державної влади. Кошти на відшкодування шкоди державою підлягають стягненню з Державного бюджету України, тому відсутня необхідність зазначення у резолютивній частині рішення таких відомостей, як орган, через який кошти мають перераховуватися, або номери чи виду рахунку, з якого має бути здійснено стягнення/списання, оскільки такі відомості не впливають ні на підстави, ні на обов'язковість відновлення права позивача в разі встановлення судом його порушення і за своєю суттю є регламентацією способу та порядку виконання судового рішення, що має відобразитися у відповідних нормативних актах, а не резолютивній частині рішення.

Водночас відповідно до частини першої статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України.

КГС ВС зауважив, що з урахуванням положень статті 11 Європейської конвенції про імунітет держав, прийнятої Радою Європи 16.05.1972, та статті 12 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності, прийнятої резолюцією 59/38 Генеральної Асамблеї 02.12.2004 (яка відображає підставу для обмеження судового імунітету іноземної держави внаслідок завдання фізичної шкоди особі або збитків майну, так званий «деліктний виняток» («tort exception»)) та підлягає застосуванню відповідно до звичаєвого міжнародного права як кодифікований звід звичаєвих норм міжнародного права, оскільки рф не ратифікувала Конвенцію ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004), але й не заперечила їй, підписавши Конвенцію 01.12.2006), судовий імунітет рф не підлягає застосуванню з огляду на зазначені позивачем у цій

справі підстави для позовних вимог: завдання збройними силами РФ шкоди позивачу, що є винятком до судового імунітету держави відповідно до звичаєвого міжнародного права, а підтримання імунітету РФ є несумісним з міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері боротьби з тероризмом.

До того ж у рішенні ЄСПЛ у справі «Oleynikov v Russia» встановлено, що РФ не ратифікувала Конвенцію ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004), але й не заперечила їй, підписавши Конвенцію 01.12.2006. Тому ЄСПЛ, вирішуючи питання про порушення права заявника на доступ до суду в розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції 1950 року, застосував положення Конвенції ООН про юрисдикційні імунітети держав та їх власності (2004) на основі звичаєвого міжнародного права.

З огляду на викладене КГС ВС дійшов висновку, що у спорах про відшкодування шкоди, завданій державою/іноземною державою (органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою/органом державної влади, їх посадовою особою або службовою особою іноземної держави), відповідачем є відповідна держава як учасник цивільних правовідносин, як правило, в особі органу, якого позивач зазначає порушником своїх прав. Держава Україна, як іноземна держава, бере участь у справі у спорах про відшкодування шкоди, завданій державою (іноземною державою), як відповідач через відповідні органи державної влади, зазвичай орган, діями якого завдано шкоди.

Тож у спорах про відшкодування шкоди, завданій державою (іноземною державою), на позивача, відповідно до вимог пунктів 2, 4 частини третьої статті 162 ГПК України, покладено обов'язок зазначити, окрім безпосередньо держави, яка, за його твердженням, завдала йому шкоди, орган (органи) відповідної держави, якого (яких) позивач зазначає порушником своїх прав.

При цьому (з урахуванням наведених висновків ВС щодо порядку відшкодування шкоди державою) закон не вимагає конкретизації вимог (визначення сум, що підлягають стягненню, тощо) до кожного з відповідачів – представницьких органів держави, якщо позивач визначив їх більше одного.

Крім того, ВП ВС неодноразово зазначала, що визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом саме позивача, тоді як встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який він виконує під час розгляду справи.

Ураховуючи наведене, КГС ВС зауважив, що суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку, що РФ не може бути стороною (відповідачем) у господарському судочинстві, а відсутність конкретизації позивачем позовних вимог до кожного із зазначених ним в позовній заяві відповідачів є порушенням вимоги пункту 4 частини третьої статті 162 ГПК України та підставою для повернення без розгляду позовної заяви через неусунення ним у встановлений судом термін її недоліків.

Отже, КГС ВС задовольнив касаційну скаргу, скасував оскаржувані судові рішення та направив справу до місцевого господарського суду для продовження розгляду зі стадії відкриття провадження у справі.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 06.11.2023 у справі № 910/5699/23 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115272587>.

7.2. Правомірність накладення державним виконавцем арешту на кошти державного комерційного підприємства, якщо він не поширюється на передане цьому підприємству на праві оперативного управління або господарського відання державне майно

Положення статті 26 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», які стосуються виключно майна, переданого та закріпленого за органами, установами, організаціями виконання покарань, їх підприємствами, на правах оперативного управління або повного господарського відання, не містять заборони на звернення стягнення на кошти підприємств, установ виконання покарань, що є державними комерційними підприємствами, отриманими ними від здійснення своєї господарської діяльності.

Тож, якщо арешт, накладений державним виконавцем на кошти боржника – державного комерційного підприємства кримінально-виконавчої служби, не стосується майна, закріпленого за ним на праві господарського відання, підстав вважати дії державного виконавця щодо накладення цього арешту та постанову про його накладення такими, що суперечать статті 26 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», немає

КГС ВС розглянув касаційну скаргу ДП «Підприємство державної кримінально-виконавчої служби України (№ 93)» у справі за скаргою цього підприємства на дії державного виконавця Казанківського відділу державної виконавчої служби у Баштанському районі Миколаївської області Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції України (далі – державний виконавець) у справі за позовом ФОП – ОСОБА_1 до ДП «Підприємство державної кримінально-виконавчої служби України (№ 93)» про стягнення 302 823,02 грн.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

Рішенням господарського суду заявлений у цій справі позов було задоволено, стягнуто з відповідача на користь позивача 255 000,00 грн основного боргу, 16 584,00 грн – трьох відсотків річних, 31 239,02 грн – інфляційних втрат.

На виконання зазначеного рішення господарський суд видав відповідний наказ.

08.03.2023 державний виконавець виніс постанову про відкриття виконавчого провадження з виконання цього наказу та про арешт коштів боржника, що містяться на відкритих рахунках та рахунках, які будуть відкриті після винесення постанови про арешт, крім коштів, що містяться на рахунках, накладення арешту та/або звернення стягнення на які заборонено законом, у межах суми звернення стягнення, з урахуванням виконавчого збору/основної винагороди приватного виконавця, витрат виконавчого провадження, штрафів – 336 049,12 грн.

Посилаючись на те, що оспорювані дії державного виконавця та винесена ним постанова про арешт суперечать абзацу другому частини другої статті 48 Закону України «Про виконавче провадження», оскільки арешт був накладений на кошти ДП «Підприємство Державної кримінально-виконавчої служби України (№ 93)», звернення стягнення на які не допускається згідно з вимогами закону, зокрема частини п'ятої статті 26 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», відповідач (боржник) звернувся до господарського суду зі скаргою на дії державного виконавця, у якій просив визнати такі дії неправомірними, а відповідну постанову – скасувати.

Місцевий господарський суд зазначену скаргу задовольнив частково, скасував винесену державним виконавцем постанову про арешт коштів боржника, у решті скарги відмовив.

Господарський суд апеляційної інстанції ухвалу господарського суду скасував частково, в задоволенні скарги на дії державного виконавця про винесення постанови про арешт коштів боржника та в скасуванні цієї постанови відмовив.

ОЦІНКА СУДУ

КГС ВС виходив з того, що відповідно до положень Закону України «Про виконавче провадження» звернення стягнення є одним із заходів примусового виконання судових рішень, який виконавець має право застосувати під час здійснення виконавчого провадження. У межах застосування цього заходу законом передбачена можливість звернення стягнення окремо на кошти боржника та на майно боржника. Тобто цей Закон розмежовує поняття «майно» та «кошти» для цілей вжиття заходів примусового виконання судових рішень шляхом накладення арешту на майно та/або на кошти боржника. При цьому за змістом абзацу першого частини другої статті 45 зазначеного Закону звернення стягнення за виконавчими документами на кошти боржника здійснюється в першу чергу.

Водночас в абзаці другому частини другої статті 48 Закону України «Про виконавче провадження» наведено перелік рахунків, кошти на яких знаходяться під заборонаю звернення на них стягнення та накладення арешту. Крім наведених у цій нормі рахунків, законодавець передбачив заборону звернення стягнення та накладення арешту на кошти на інших рахунках боржника, накладення арешту та/або звернення стягнення на які заборонено законом. Тож ця норма має відсильний характер до інших норм закону, в яких міститься відповідна заборона, а викладений в ній перелік не є вичерпним.

Як стверджував скаржник, державний виконавець наклав арешт на кошти ДП «Підприємство Державної кримінально-виконавчої служби України (№ 93)», звернення стягнення на які заборонено за законом, а саме частиною п'ятою статті 26 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Однак, за висновками КГС ВС, аналіз цієї норми свідчить про те, що вона стосується лише майна органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств, установ виконання покарань, інших підприємств, установ та організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України,

що є державною власністю, було передане цим органам, установам, підприємствам та належить їм на правах оперативного управління або повного господарського відання.

При цьому з огляду на норми частин першої, десятої статті 73, частин першої, другої статті 74, частини першої статті 141 ГК України, частини першої статті 6, частини першої статті 13 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», а також на положення статуту відповідача ДП «Підприємство Державної кримінально-виконавчої служби України (№ 93)» є державним комерційним підприємством, самостійною юридичною особою, одним з основних завдань якої є отримання прибутку від господарської діяльності, і передане їй уповноваженим органом управління державне майно не є єдиним джерелом формування майна підприємства, яке формується також за рахунок інших передбачених статутом джерел, зокрема з доходів від ведення господарської діяльності, кредитів, дотацій з бюджету тощо.

Отже, ураховуючи, що положення статті 26 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» стосуються лише майна, переданого та закріпленого за органами, установами, організаціями виконання покарань, їх підприємствами на правах оперативного управління або повного господарського відання, та не містять заборони на звернення стягнення на кошти підприємств, установ виконання покарань, що є державними комерційними підприємствами, отриманими ними від здійснення своєї господарської діяльності, КГС ВС дійшов висновку, що арешт, накладений державним виконавцем на кошти боржника – ДП «Підприємство Державної кримінально-виконавчої служби України (№ 93)», не стосується майна, що закріплене за ним на праві господарського відання, у зв'язку із чим посилання скаржника на незаконність відповідних дій державного виконавця та на те, що спірна постанова суперечить статті 26 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», є безпідставними.

Крім того, в матеріалах справи немає доказів того, що рахунки боржника, на кошти на яких державний виконавець на підставі оспорюваної постанови наклав арешт, мають спеціальний режим використання та/або звернення стягнення на такі кошти заборонено законом.

Тож КГС ВС зазначив про правильність та обґрунтованість відмови апеляційної інстанції в задоволенні скарги на дії державного виконавця, залишив касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувану постанову – без змін.

Детальніше з текстом постанови КГС ВС від 13.11.2023 у справі № 915/480/21 можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114994044>.

Огляд судової практики Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за період з 01.11.2023 до 30.11.2023 / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного господарського суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду, судові палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду. Київ, 2024. – 56 с.

¹**Застереження:** видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua